

Területi Statisztika

Közzététel: 2025. augusztus 1.

A tanulmány címe:

A gyermekvállalási magatartásban megjelenő társadalmi polarizáció térszerkezete az Európai Unióban, 2010–2020

Szerző:

Uhljár Péter

<https://doi.org/10.15196/TS650401>

Az alábbi feltételek érvényesek minden, a Központi Statisztikai Hivatal (a továbbiakban: KSH) Területi Statisztika c. folyóiratában (a továbbiakban: Folyóirat) megjelenő tanulmányra. Felhasználó a tanulmány, vagy annak részei felhasználásával egyidejűleg tudomásul veszi a jelen dokumentumban foglalt felhasználási feltételeket, és azokat magára nézve kötelezőnek fogadja el. Tudomásul veszi, hogy a jelen feltételek megszegéséből eredő valamennyi kárért felelősséggel tartozik.

- 1) A jogszabályi tartalom kivételével a tanulmányok a szerzői jogról szóló 1999. évi LXXVI. törvény (Szt.) szerint szerzői műnek minősülnek. A szerzői jog jogosultja a KSH.
- 2) A KSH földrajzi és időbeli korlátozás nélküli, nem kizárólagos, nem átadható, térítésmentes felhasználási jogot biztosít a Felhasználó részére a tanulmány vonatkozásában.
- 3) A felhasználási jog keretében a Felhasználó jogosult a tanulmány:
 - a) oktatási és kutatási célú felhasználására (nyilvánosságra hozatalára és továbbítására a 4. pontban foglalt kivétellel) a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - b) tartalmáról összefoglaló készítésére az írott és az elektronikus médiában a Folyóirat és a szerző(k) feltüntetésével;
 - c) részletének idézésére – az átvevő mű jellege és célja által indokolt terjedelemben és az eredetihez híven – a forrás, valamint az ott megjelölt szerző(k) megnevezésével.
- 4) A Felhasználó nem jogosult a tanulmány továbbértékesítésére, haszonszerzési célú felhasználására. Ez a korlátozás nem érinti a tanulmány felhasználásával előállított, de az Szt. szerint önálló szerzői műnek minősülő mű ilyen célú felhasználását.
- 5) A tanulmány átdolgozása, újra publikálása tilos.
- 6) A 3. a)–c.) pontban foglaltak alapján a Folyóiratot és a szerző(ke)t az alábbiak szerint kell feltüntetni:

„Forrás: Területi Statisztika c. folyóirat 65. évfolyam 4. számában megjelent, Uhljár Péter által írt, A gyermekvállalási magatartásban megjelenő társadalmi polarizáció térszerkezete az Európai Unióban, 2010–2020 c. tanulmány”

- 7) A Folyóiratban megjelenő tanulmányok kutatói véleményeket tükröznek, amelyek nem esnek szükségképpen egybe a KSH, vagy a szerzők által képviselt intézmények hivatalos álláspontjával.

A gyermekvállalási magatartásban megjelenő társadalmi polarizáció térszerkezete az Európai Unióban, 2010–2020

Spatial structure of social polarization in childbearing behavior in the European Union, 2010–2020

Uhljár, Péter

Budapesti Corvinus Egyetem,
Nemzetközi Kapcsolatok és
Politikatudományi Doktori Iskola,
Geopolitika és Fenntartható
Fejlődés Doktori Program
E-mail:
peter.uhljar@stud.uni-corvinus.hu

Kulcsszavak:

gyermekvállalás,
polarizáció,
modális görbe,
bimodalitás,
rövid reprodukzív életszakasz,
Európai Unió

Az Európai Uniót (EU) a gyermekvállalásban megjelenő társadalmi polarizáció térszerkezetében északnyugat–délkeleti irányú megosztottság jellemzi. A földrész északnyugati felén inkább rövid reprodukzív életszakasz, a délkeletin pedig (beleértve Magyarországot is) a résztársadalmak által mutatott alternatív termékenységi magatartás jellemző, korai életkorra időzített élvészüléssel. Ami a hatótényezőket illeti, a bimodalitásra visszavezethető polarizáció okaként három fő dimenzió azonosítható, nevezetesen a kisebbségi státusz, a hagyománykövetés és a pronatalista politika. A rövid reprodukzív életszakasz megjelenése szintén három fő tényezővel magyarázható. Ezek a biológiai korlátokból, az asszisztált reprodukciós technikákat övező félreértések-ből, valamint a technikák fejlődési potenciáljából, továbbá a társadalmi-gazdasági-kulturális hatótényezőkből (például a felnőtté válás kitolódása) erednek.

The European Union (EU) is characterized by a northwest–southeast division in the spatial structure of the social polarizations in having-children. In the northwestern part of the continent, the short-reproductive-lifestage is more typical, and in the southeastern direction (including Hungary) an alternative fertility behavior emerges on the part of sub-societies with live births timed to early in the course of personal lifecourses. As for the

Keywords:

childbearing,
polarization,
modal curve,
bimodality,
short reproductive life period,
European Union

influencing factors, three main dimensions can be identified as the cause for the bimodality, namely minority status, adherence to tradition and pronatalist politics. The appearance of the short-reproductive-lifestage can also be explained by three main explanations. These arise from the biological limitations, the assisted reproduction technology (misunderstanding and potential), as well as the socio-economic and cultural factors (for example, the delayed adulthood).

Beküldve: 2024. október 9.

Elfogadva: 2025. január 16.

Bevezetés

Napjaink egyik gyakran említett népesedési témája a termékenység, azaz a gyermekvállalási magatartás kérdése. Mindamellett a jelenséget nem lehet leegyszerűsíteni arra az alkérdésre, hogy melyik nő és hány gyermeket vállal reprodukív életszakasza során. A komplexitás egyik közvetlen oka – amely egyben a tanulmány tárgyát is képezi –, hogy a gyermekvállalási magatartás két makroszintű síkon is hordoz magában polarizációs hatást.

A földrajzi térben felmerülő egyenlőtlenséget egy korábbi kutatásomban (Uhljár 2024) már vizsgáltam, melynek során bebizonyosodott, hogy a területi különbségek megjelentek és egyben változást is mutattak 2010 és 2020 között az EU területén. Ez a megállapítás érvényes mind a teljes termékenységi arányszámra (TTA), mind pedig a nők szülési átlagéletkorára, nem csupán tagállami, hanem a statisztikai célú területi egységek nomenklatúrája (Nomenclature des Unités Territoriales Statistiques – NUTS) 2-es és szupranacionális szintjén is (például Dél-Európa). A területi elemzés során ugyanakkor egy újabb kérdés vetődött fel, mégpedig az, hogy amennyiben megfigyelhetők területi egyenlőtlenségek, akkor vajon a gyermekvállalási magatartás képes-e „belülről” is polarizálni az egyes társadalmakat?!

A résztársadalmak alternatív magatartásmintáját ebben az esetben nem az átlagos gyermekszám mérőeszközével, hanem az élveszülési átlagéletkorral vizsgálom, figyelembe véve az eltérő születési sorszámkok (paritás) hatását is. Ebből a megközelítésből három eshetőség fakad. Egyrészt vannak olyan társadalmak, ahol nincs szignifikáns eltérés (például szóródás) a nők szülési átlagéletkora között a statisztikailag reprodukívnek tekintett női kohorsz gyermekvállalási magatartásában. Másrészt és harmadrészt, fennállhat két olyan jelenség, amely jelentős feszültségforrás, továbbá a kirekesztés vagy kirekesztődés oka is lehet. Ezek közül az egyik a kamaszterhességek, illetve a már felnőttkorban, de a többségi társadalomhoz képest relatíve fiatalon vállalt

élveszületések kiugró aránya. A másik kapcsolódó jelenség pedig a szülővé válás halasztásából fakadó polarizációs hatás, ami egyfajta „melegágya” az abszolút, illetve a relatív értelemben vett gyermektelenségnek. A negatív értelemben vett megosztottság pedig abból fakad, hogy feltehetően sokan nem szándékosan haladnak ezen az életpályán, így adott esetben az abszolút vagy relatív gyermektelenség egy kényszerhelyzettel magyarázható.

Az érzékenynek tekinthető téma miatt fontosnak tartom a multidiszciplináris megközelítést. Ezzel összhangban, valamint az eredményeim minél pontosabb értelmezése érdekében nem csupán a demográfia és a statisztika, hanem a társadalomtudományok, a családszociológia és az orvostudomány összefüggéseire is támaszkodok. A kutatásom legfőbb célja egyik oldalról a területi elemzés, egészen pontosan az EU 27 tagállamát érintő, gyermekvállalással kapcsolatos társadalmi polarizáció(k) 2010 és 2020 közötti tér szerkezetének vizsgálata. Másik oldalról viszont célom egy olyan elméleti modell felállítása, amely magyarázatot adhat arra a kérdésre, hogy milyen tényezők befolyásolják a két polarizációs jelenséget, nevezetesen a korai és a késői gyermekvállalást.

A termékenység és a társadalmi megosztottság kapcsolata

A gyermekvállalási magatartásban felmerülő társadalmi polarizáció okainak vizsgálatát két oldalról kell megközelíteni: egyrészt a korai (elsősorban a kevésbé fejlett országokra jellemző), másrészt pedig a késői (elsősorban a fejlett országokra jellemző) gyermekvállalás jelensége felől. Vannak továbbá olyan felsorolásszerűen is bemutatható tényezők (például a bevándorlási státus), amelyek társadalmi szinten még tovább differenciálhatják a gyermekvállalás gyakorlatát. (A fejezet egyben a polarizálódást magyarázó elméleti modell tudományos megalapozását is szolgálja.)

Kezdve a korai gyermekvállalás gyakorlatával, Schoumaker–Sánchez-Páez (2022) szerint globális szinten alapvetően ritka a kamaszterhességek előfordulása. Jóllehet van két magterület, mégpedig Fekete-Afrika és Latin-Amerika, ahol a fejlett országokéhoz képest mintegy 40-szer gyakoribb a 15 évesnél fiatalabb nőkhez köthető élveszülések aránya. Magyarázatként megemlíthető a még mindig csak várt oktatási expanzió, a fogamzásgátlási eszközök korlátozott elérése, a kényszerházasságok, a nők elnyomott társadalmi státusa, valamint Seifu et al. (2023) szerint a hipergám (a férfi a képzettebb) párkapcsolat, a háztartás átlagon felüli jóléte és a vidéki környezet. Lima et al. (2018) Latin-Amerikára irányuló kutatása – amely a jelen tanulmány módszertanát is képző modális görbék eszközét használta fel (a részletes leírást lásd a *Módszertan* fejezetben) – az iskolázottság, valamint az azzal összefüggő jólét kapcsolatát emelte ki. Az alacsonyabb iskolai végzettségű brazil, chilei, Costa Rica-i és uruguayi nők gyakran csak nehezen tudnak érvényesülni a munkaerőpiacon, ezért esetükben elterjedt stratégia az anyai szerepkör, illetve az egykeresős családmodell előnyben részesítése, már egészen fiatal életkorban. Az említett tanulmány azt is megjegyzi, hogy leggyak-

rabban az elsőszülöttek vállalásában mutatkozik legélesebb különbség az anyák átlagos életkorában.

Ez a megosztottság azonban a saját földrészünket is jellemzi. Hajnal (1965) szerint Európában létezik egy Szentpétervárt Trieszttel összekötő vonal, amely többek között a házasság demográfiai dimenziója mentén osztja ketté a földrészt (néhány „zárványtól” eltekintve; felsorolásszerűen: Finnország, Írország, Dél-Ibéria, Málta és Dél-Olaszország). A következtetés egyik alapja, illetve megnyilvánulása, hogy a nyugati területeken élők több száz évre visszamenően későbbi életszakaszra időzítették a házasságkötést, szemben a keleti területekkel. Mindez pedig kihatott többek között a nők átlagos életkorára is első gyermekük születésekor. A megosztottságot a 20. század második felében útjára indult második demográfiai átmenet is tovább erősíthette (Lesthaeghe 2010), mivel ez az átalakulás jelentős késéssel, csupán az 1990-es években – azaz az államszocializmus összeomlása után – gyorsult fel Kelet-Közép-Európában (Tárkányi 2008).¹ Ezt megerősíti Walford–Kurek (2015) azon következtetése, miszerint a második demográfiai átmenet először a centrumterületeken jelentkezett, majd innen terjedt a periféria felé.

Visszatérve az életpályán belüli időzítés kérdésére: a halasztásnak, azaz a késői gyermekvállalásnak, illetve a közvetett mechanizmusok miatt hordozott kockázatoknak talán még összetettebb a magyarázata. Következésképpen – az orvostudomány (biológia), a családszociológia és a családpszichológia révén – a multidiszciplináris megközelítés még fontosabb.

A halasztás gyermekvállalásra kifejtett kockázata szempontjából mindenképp kiemelhetjük a biológiai korlátot. Az Amerikai Szülészek és Nőgyógyászok Testületének [1] elemzése szerint az optimális termékenységi időszak a nők esetében körülbelül a 31. életévig terjed ki. Nagyjából 32 éves kortól jellemzően csökken, 40 éves korra jelentősen visszaesik a természetes úton történő fogantatás esélye, elsősorban a női ivarsejtek mennyisége, minősége és érése miatt. Kamarás (2012) kutatása szerint az anyák átlagéletkorának emelkedése – a lehetséges fogantatás ellenére – magában hordozza a csecsemőhalálozás és a koraszülések növekvő előfordulásának kockázatát is. Például a csecsemőhalálozás gyakorisága a 34 év feletti várandósoknál meredeken emelkedni kezd, és 4–5 ezrelékről a 40+ éves nők körében már 10 ezrelékre növekszik (a 2011. évi magyarországi termékenységi adatsorok szerint). Seifu et al. (2023) tanulmányára hivatkozva, vissza kell utalni a korai gyermekvállalás egészségügyi kockázataira, mivel a biológiai korlát visszafelé is érvényesül. A kenyai esettanulmányból kiderül, hogy a fiatalkorra – azaz a pubertásra – időzített elvesztés negatívan befolyá-

¹ A férfi és a nő szerepek, ezzel együtt a családok működése terén jelentős változások zajlottak le Európában az elmúlt több mint fél évszázadban (Lesthaeghe 2010). A hatótényezők közé tartozik a nők tömeges munkába állása, a férfiak reálbérének növekedése, a modern fogamzásgátló lehetőségek elterjedése stb. (Tárkányi 2008).

solhatja mind az anya, mind a gyermek egészségi állapotát (a 18 évesnél fiatalabb anyák az úgynevezett magas kockázatú termékenységi viselkedés kiemelt determinánsai).²

A mesterséges megtermékenyítéshez való (asszisztált reprodukciós technikák – ART) társadalmi viszonyulásról Erdei et al. (2015) megállapították, hogy az ART alkalmazásáról, valamint a meddőség előfordulásáról – ezen belül jellemzően a hatékonyságról és a nők érintettségéről – jelentős félreértések fordulnak elő nemcsak a lakosság, hanem még a meddőségi kezelésekre potenciálisan felelős, a majdani páciensekre jelentős hatással rendelkező orvostanhallgatók körében is. (Magyarország vonatkozásában a hatékonyság körülbelül 20, az érintett párok aránya 10–15, a kizárólag női eredetű meddőség pedig 30–35%-os lehet.) Vicsek (2018) szerint generációkon átívelő összefüggés, hogy az iskolában és a családokon belül feltűnően kevés információhoz jutnak a gyermekek az életkorral összefüggő termékenységi problémákról. Ennek következtében pedig a lakosság optimista az ART lehetőségei tekintetében, és a reprodukzív korúak hajlamosak figyelmen kívül hagyni például az előbb említett biológiai korlátokat. Kijelenthető továbbá, hogy az ART alkalmazása még mindig számottevő fejlődési potenciált hordoz magában. Lazzari et al. (2023) az Ausztráliában működő ART klinikák adatszolgáltatásain alapuló előrejelzése szerint az 1986-os, azaz a 2024-ben még csak 37 éves női kohorsz majdani befejezett termékenységeiben a mesterséges úton fogant élveszülöttek aránya várhatóan 5,7%-ra emelkedik.³ Összehasonlításképpen, az 1968-as, azaz a 2024-ben már a reprodukzív korból (15–49 év) kilépett 55 éves évfárat esetén csupán 2,1% volt ez az arány. Desy–Marre (2024) a fejlődési potenciált megerősíti egy másik szempontból: szerintük az állami egészségügyi jogi keretrendszere valamelyest lemaradt az adaptációban. A szerzőpáros szerint Franciaországban például a 43 éves vagy idősebb nők számára jogilag nem érhető el az ART kezelés, ezért az érintettek vagy beletörődnek a gyermektelenségbe, vagy egy külföldi (jellemzően spanyolországi) klinikát keresnek fel.

Nem szabad elfeledkezni arról, hogy a halasztásnak nem csupán materiális okai lehetnek. Popper (2015), valamint Chapman–Campbell (2015) szerint a mai társadalmakban nagyon nehéz lelki és társadalmi értelemben, azaz ténylegesen is felnőni, mert sokan nem tudják vagy nem akarják időben elhagyni a családi „fészket”. Ez gyakran egzisztenciális okokra, illetve a szülőktől való érzelmi leválás nehézségeire vezethető vissza. E tekintetben a leginkább előnytelen helyzetben a diplomás értelmiségiek vannak, mivel felnőtt életüket csupán többéves késéssel tudják megkezdeni. Utóbbi, azaz a továbbtanulás és az önállóodás kapcsolatát Cs. F. Nemes (2005) is megerősíti, és felhívja a figyelmet arra, hogy bár a biológiai érettség ideje a 13–18 éves életszakaszra, ugyanakkor a lelki érettség későbbre (18–24 év), a társadalmi érettség elérése pedig még későbbre (18–30 év) tehető. Kopp–Skrabski (2006) szerint a fogyasztói

² Az Egészségügyi Világszervezet (World Health Organization – WHO) [5] jelentése felhívja a figyelmet arra, hogy a 10–19 éves anyák körében a 20–24 éves anyákhoz képest szignifikánsan gyakrabban fordulnak elő egyes megbetegedések (például gyermekágyi méhgyulladás), illetve a leányanyákhoz tartozó élveszülöttek esetében pedig az alacsony születési súly, valamint a 37. terhességi hét elérését megelőző születés (koraszülés).

³ A befejezett termékenységet az 50. életévüket betöltött női kohorszokra számíthatjuk. Az arány megmutatja, hogy ténylegesen és átlagosan hány élveszülés köthető az adott évben született nők demográfiai csoportjához.

társadalom kapcsolati mintája torzítja az egyének személyiségfejlődését, mivel ez a társadalmi berendezkedés azt közvetíti felénk, hogy az érzelmek is fogyasztási cikkek. Mindez pedig megnehezíti az elköteleződést, a felelősségvállalást a párkapcsolatok és a gyermekvállalás terén. Ehhez kapcsolódnak Hickey (2019), valamint Szalma–Takács (2012), akik arra hívják fel a figyelmet, hogy a tartós párkapcsolatok hiánya az egyik legerősebb hatótényező a gyermektelenség esetében.

Végezetül az EU 27 esetében nem hagyhatunk figyelmen kívül három további polarizációs hatótényezőt sem: a vallást, a bevándorló vagy kisebbségi (nemzetiségi) státust, valamint a népesedéspolitikát. Fontos megjegyezni, hogy utóbbi kettő – csakúgy, mint néhány a már említettek közül (például iskolázottság) – jellemzően mindkét irányban, azaz a születések előre hozására és a halasztására is kihat.

Ami a vallást illeti, napjaink szekularizált társadalmában talán kevésbé meghatározó, de még mindig lehet valamilyen hatása a gyermekvállalási normákra, beleértve az időzítéssel összefüggő magatartást is. Behrman–Erman (2019) szerint a Franciaországban élő muszlim nők termékenységi magatartására nincs hatással a társadalmi-gazdasági státus és a bevándorló háttér, viszont a vallás igenis befolyásol; és ez nem csupán a tervezett gyermekek magasabb számában, hanem Stonawski et al. (2015) számításai alapján más termékenységi statisztikákban is megmutatkozik. Buber–Ennsner–Berghammer (2021) szerint az európai keresztények esetében a vallás a tervekre és a vágyakra valóban növelő hatással lehet, ugyanakkor kérdéses, hogy mindez a tényleges gyakorlatot mennyire határozza meg. Igaz, hogy a gyakorló keresztények több gyermeket terveznek és többet is vállalnak, azonban a vállalt és a tervezett gyermekek hányadosa esetükben hasonló a „névlegesen” keresztény és a felekezeten kívüli lakosság hányadosához. A szélsőséges esetekről Laplante et al. (2019) alapján megállapítható, hogy Írországbán a katolicizmus hatása a társadalmi normákra egészen a legutóbbi évtizedekig gyökeresen meghatározó volt. Az 1990-es évek óta a deszekularizáció terén történt gyors változások a családi életre is kihatnak, illetve kihatottak. Kérdés, hogy a normák felülírására elegendő-e az elmúlt néhány évtized liberalizációs folyamata, vagy jelentős létszámban megmaradtak a szigorú konzervatív-keresztény normák szerint élők csoportjai?!

A valláshoz hasonló kulturális szempontként említhető a bevándorló, illetve kisebbségi státus. Impicciatore et al. (2020) vizsgálatai alapján az allochton (nem őshonos) bevándorló háttérrel rendelkező nők termékenységi mintázata eltér a többségi társadalométól. Fontos kikötés, hogy a modelljük nem magyaráz univerzálisan: Olaszországban lefolytatott kutatásuk eredményei szerint az ott élő albán nők esetében az adaptációs (felveszik az olasz mintát), az ukrán nők esetében a szakadásos (kevesebb gyermeket vállalnak még az Ukrajnában élő nőknél is), a marokkóiak esetében pedig a szocializációs („hozzák” magukkal a magasabb marokkói termékenységet) modell érvényesül. Ezek a termékenységi stratégiák pedig nem csupán a vállalt gyermekek számára hatnak, hanem az időzítésre is. Ugyanakkor Volant et al. (2019) számításaiból kiderül, hogy az EU tagállamainak többségében a bevándorlók jelenléte nem képes

érdemben befolyásolni a nemzeti szintű TTA-t. Hozzá kell tenni, hogy a másod-, illetve a sokadik generációk népmozgalmi elemzése gyakran módszertani nehézségekbe ütközik, ettől függetlenül a termékenységi mutatókra kifejtett szignifikáns hatáshoz alapvetően egyszerre kell teljesülnie két feltételnek: egyrészt viszonylag magas arány az össznépességben belül, másrészt kiemelkedő termékenység a bevándorlók részéről.

Megemlíthető még az úgynevezett szelektív pronatalizmus, amely egy felülről – azaz az állam részéről – a társadalom felé irányuló hatást jelent, és a nemzetiségi státussal is viszonylag szoros összefüggésben lehet. Dumbrava (2016) szerint Kelet-Európában a konzervatív és a nacionalista törekvések a marginalizált, etnikai kisebbségeket a pronatalista intézkedésekkel közvetett módon kizárhatják a kedvezményezett köréből. Mindamellet sok esetben a társadalmi és a fertilitási (például szexuális felvilágosítás) deprivációval sújtott roma lakosság – az intézkedések függvényében egyfajta ellentmondásos módon – korábban és több gyermeket vállal. Szalma et al. (2022) kiegészítésként inkább arra hívják fel a figyelmet, hogy a kelet-közép-európai pronatalista politikák „túlfókuszáltak” és nem elég diverzifikáltak a támogatási eszközök tekintetében, amely gyakran bizonyos – nem feltétlenül nemzetiségi alapon – kisebbségi státusban lévő csoportokat a többségtől társadalmilag és ebben az esetben a gyermekvállalás tekintetében is elkülöníti.

A szakirodalmi háttér feltárását követően két hipotézist, valamint ezek megválaszolásához további öt kutatási kérdést fogalmaztam meg. Feltevésem egyrészt, hogy Hajnal (1965) elméletének azon része, miszerint Európán belül a nyugati országokban viszonylag késői, a keleti országokban pedig viszonylag korai életkorban vállalnak gyermeket a nők, továbbra is érvényes (H1), másrészt viszont azzal a különbséggel, hogy napjainkban már nem a házasságkötés életpályán belüli időzítése a legfőbb differenciáló tényező (H2). A hipotézisekben megfogalmazott állítások megválaszolása érdekében a következő kutatási kérdéseket fogalmaztam meg:

1. Vannak-e jellegzetes térbeli klaszterek, országcsoportok a gyermekvállalási magatartásban megjelenő társadalmi polarizáció terén? (H1)
2. Melyik paritás mutatja a legnagyobb érzékenységet? Avagy számít-e az anya által vállalt gyermekek száma a polarizálódásban? (H1)
3. Történt-e jelentős strukturális átalakulás 2010 és 2020 között a görbetípusok (bimodalitás, relatív harmónia, túlcúcsosodás) paritáson belüli megoszlásában? (H1)
4. Milyen okok húzódnak meg az egyes résztársadalmak korai életkorra időzített gyermekvállalási magatartása mögött? (H2)
5. Mi magyarázhatja a halasztásból és a biológiai korlátból eredő, rövid reprodukív életszakasz jelenségét? (H2)

Módszertan

Adatkészlet, változók

Az elemzés során az EU statisztikai hivatala (Eurostat) 27 tagállamra harmonizált adatbázisából [9] a paritással súlyozott, korszecifikus élveszületési arányszámokat használtam fel. Ennél a változónál négy dimenzió mentén nyertem ki az adatokat: a 2010–2020-as idősor 11 évére, a 27 tagállamra, az 1., 2., 3. és 4.+ paritásokra, valamint a 15–49 éves női kohorszra, külön-külön korévenként.

Az adatok elérhetőségén túlmenően az időtáv lehatárolásának háttérében elsősorban az a kritérium állt, hogy legalább egy évtizedet átöleljen az elemzés (egyrészt az elemszámok, másrészt a szerkezeti változást vizsgáló idősor miatt). Emellett az említett 11 év a 2008–2009-es világgazdasági válság utáni, az európai társadalmak élet-színvonalát előnyösen érintő, egészében véve konjunkturális időszakra esik. Ehhez hozzá kell tennem, hogy az Eurostat TTA-időszora alapján [8] a pozitív trendfordulat valójában csak 2013 és 2014 fordulóján történt meg, ami a válság okozta „termékenységi sokkból” való kilábalás késleltetett kezdetére utal. Innentől számítva a 2004-ben csatlakozott posztoszocialista tagállamok többsége tartós, miközben a déli térség egy része átmeneti növekedési pályára állt (Nyugat- és Észak-Európában válságtól függetlenül is viszonylag lineárisan csökkent a 11 év alatt). Az anyai átlagéletkorokban alapvetően nem okozott trendtörést a TTA-ra kiható 2008–2009-es válság, elsősorban az egyébként is fennálló erős halasztási trend miatt, ugyanakkor a 15–49 éves kohorsz 35 korévében az élveszületések eloszlása – például az eltérő szóródás révén – megváltozhatott. Emellett – az idősor felső korlátja szempontjából – figyelembe kellett venni, hogy a WHO 2020. március 11-én kihirdette a Covid19-világjárványt [6]. A társadalmi-gazdasági válság során megfogant élveszülettek túlnyomó része 2020 decemberétől, illetve november második felétől kezdődően jött a világra, azaz a 2020-as év még „békeidőszaknak” tekinthető, 2021 pedig – ellenére az elérhető adatoknak – már nem (egy későbbi kutatás alkalmával érdemes lehet megvizsgálni a járványhelyzet polarizációs hatását, ugyanakkor ez a kérdés meghaladja a jelenlegi tanulmány kereteit).⁴

A területi szint megválasztása szintén mérlegelést igényelt. A térszerkezet elemzésének szempontjából optimálisabb lett volna a NUTS 2-es szint, mindamelllett regionális bontásban erősen hiányosak a 11 évre vonatkozó élveszületési adatok, illetve – és ez képezte a nagyobb akadályt – nem érhetőek el a paritással súlyozott értékek. Ezzel szemben országos szinten a négy elérhető paritásadat csupán néhányszor – az 1188 szükséges változóból 42 esetben – hiányzott, ami 3,5%-os arányt jelent.⁵

⁴ Egy az Egyesült Államokban lefolytatott kutatás tapasztalatai szerint az élveszületések 80%-a a 37–41. terhességi hetekre jut (Hoffman et al. 2008). Ez az arány valószínűsíthetően érvényes más fejlett országokra is, többek között az EU tagállamaira.

⁵ A következő országok, paritások és évek esetében: Dánia (1., 2., 3. 4.+ paritás: 2010–2011), Németország (1. paritás: 2020; 2., 3. 4.+ paritás: 2018–2020), Franciaország (1., 2., 3. 4.+ paritás: 2010–2012), Olaszország (1., 2., 3. 4.+ paritás: 2010–2012).

Mérési eszközök

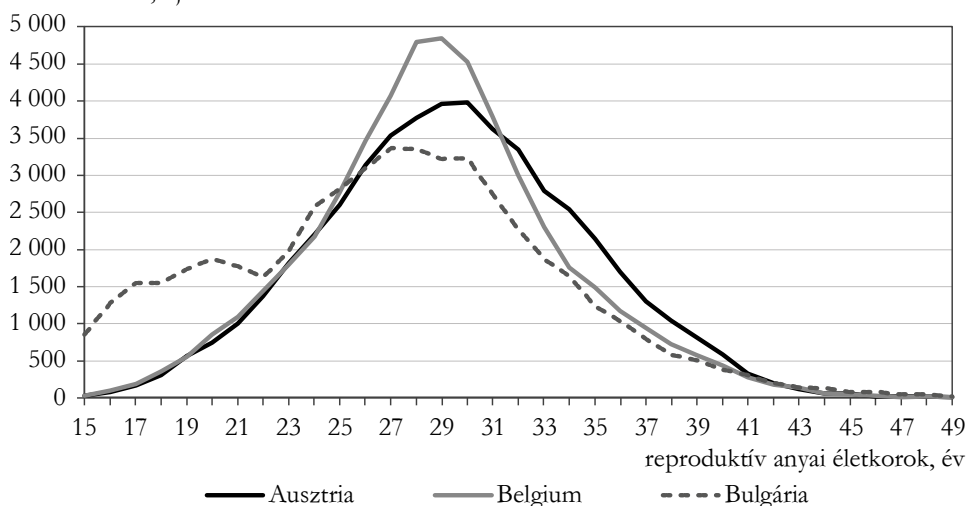
A tanulmány elsődleges elemzési eszköze az úgynevezett modális görbe, amely egy kétdimenziós koordináta-rendszerben ábrázolható a következő módon: az X-tengelyen lévő statisztikai értelemben vett reprodukzív anyai életkorokhoz (15–49 év) hozzárendeljük az Y-tengelyen az adott életkorú nőkhez köthető élveszülöttek számát vagy arányát (1. ábra).

1. ábra

A modális görbék három jellegzetes esetének példája, 2020, 1. paritás

An example of three typical cases of modal curves, 2020, parity 1

Élveszülöttek, újszülött

Forrás: [9] alapján saját számítás és szerkesztés.

Optimális esetben a görbe normális eloszlású, illetve ahhoz hasonló alakot vesz fel. Ez arra utalhat, hogy a vizsgált társadalomban harmonikus a gyermekvállalási magatartás. Chandola et al. (1999), Burkimsher (2017), valamint Kapitány (2018) kutatásai szerint azonban előfordul, hogy a modális görbe kivállasodik, szélsőségesebb esetben pedig kétszcúcsúvá válik (az utóbbit nevezzük bimodalitásnak; ennek a szélsőségeknek egy enyhébb esete az úgynevezett vállasodás). Ennek alapvető oka, hogy az adott társadalomban jelen vannak elszigetelt résztársadalmak, amelyek eltérő demográfiai mintát követnek, és ez kihat a gyermekvállalás időzítésére is (lásd Bulgária példáját az 1. ábrán). Ez a „különutas” magatartás vagy arra vezethető vissza, hogy a többségi társadalom kirekesztő a kisebbségekkel szemben, és nem teszi lehetővé számukra a felzárkózást (például a serdülőkorú nők gyermekvállalásának visszaszorítása terén), vagy pedig arra, hogy bizonyos csoportok tudatosan alternatív kulturális pályát követnek. Negatív értelemben vett megosztottság értelemszerűen elsősorban az előbbi esetet jellemzi.

Kutatásom során figyeltem egy másik jelenségre is, amit a társadalmi-gazdasági-kulturális körülmények által meghatározott, túlságosan rövid tényleges reprodukzív életszakasz (a későbbiekben: rövid reprodukzív életszakasz) jelenségének neveztem el (lásd Belgium példáját az 1. ábrán). Ez a helyzet szintén polarizációhoz, akár negatív értelemben vett megosztottsághoz is vezethet, mivel bizonyos társadalmi csoportokban – ahol nem sikerül a gyermekvállalást a felülreprezentált életszakaszra időzíteni – jelentősen megnövekedhet a gyermektelenség gyakorisága, illetve csökkenhet az a hányados, ami a tervezett gyermekek számát a vállalt gyermekek számához viszonyítja. A negatív értelemben vett megosztottság pedig abból fakad, hogy feltehetően sokan nem szándékosan haladnak ezen az életpályán, így adott esetben az abszolút vagy relatív gyermektelenség egy kényszerhelyzet következménye is lehet.

Az 1146 modális görbe elemzését először automatizáltan – Skewness-féle aszimmetriatesztel – végeztem el, ami az eloszlás csúcsának középhelyzetéhez viszonyított elmozdulását adja meg [15]. (A Kurtosis-féle csúcsossági-lapultsági teszt kevésbé differenciált a paritással súlyozott görbetípusok között.) A vizsgálatok azt mutatták, hogy a bimodalitás gyakran jár együtt alacsonyabb, a rövid reprodukzív életszakasz jelensége pedig magasabb Skewness-értékekkel. Az alkalmazott módszer nem bizonyult tökéletesnek, mivel gyakran előfordult, hogy a bimodalitást mutató görbék is magas Skewness-értéket vettek fel. Ez az eljárás a görbék változatos altípusai, illetve a polarizáció sokfélesége miatt csak bizonyos esetekben működik, és csak a leginkább jellegzetes szélsőségek feltárására alkalmas. Következésképpen jobb megoldásnak véltem a vizuális értékelést, aminek egyértelmű hátránya a szubjektív megítélésből fakadó hibátényező. Ezt a problémát azonban ellensúlyozta az, hogy a rövid reprodukzív életszakaszt és a bimodalitást (illetve vállasodást) mutató görbék között egyértelműek a különbségek, azaz csak a harmóniát és a szélsőséget mutató esetek közötti „határmezsgye” mentén állapítható meg az osztályozással kapcsolatos bizonytalanság. Mindez azonban nem jelentett akadályt, mivel célom a bimodalitással és a rövid reprodukzív életszakasszal érintett térségek magterületének lehatárolása volt, nem pedig a harmóniát mutató térrészeké (a besorolást lásd Függelék F1. táblázat).

Eredmények

A polarizáció térbeli klaszterei

A társadalmon belüli polarizáció feltárása során megvizsgáltam, hogy egy tagállam esetében a modális görbék közül hány mutat bimodalitást vagy kivállasodást, valamint túlcsúcsosodást, azaz rövid reprodukzív életszakaszt. A vizsgált 11 év mindegyikében a négy paritást külön-külön ábrázoltam, és besoroltam az előbb említett két szélsőség, valamint a relatív harmónia (avagy viszonylag normális eloszlás) kategóriába, ami országonként 44 (4 paritás $\times$ 11 év) modális görbét jelent. A 27 tagállamot egymással

nem az elemszámmal, hanem a szélsőségek összes eloszláshoz viszonyított százalékosan kifejezett arányával vettem össze.⁶

A Függelék F1. ábrán a bimodalitást mutató termékenységi görbék legfőbb klasztere Kelet-Közép-Európában helyezkedik el, és a következő tagállamok tartoznak ide: Szlovákia (a görbék 100%-a; 44/44), Magyarország (100%; 44 / 44), Románia (80%; 35/44) és Bulgária (82%; 36/44).⁷ Ezekben az országokban mind a négy paritáson felfedezhető a társadalmi megosztottság lenyomata, sőt Szlovákiában és Magyarországon 2010 és 2020 között nem volt olyan görbe, amely ne mutatta volna ezt a fajta diszharmóniát.

Mindamellet a bimodalitás – bár visszafogottabb mértékben – megjelenik a földrész más részein is. Említésre érdemes a Baltikumtól a Balkánig terjedő posztoszocialista, tulajdonképpen a keleti és a nyugati tagállamok között egyfajta határnak vagy átmenetnek tekinthető klaszter. Utóbbin belül különösen Lettország, Litvánia, Csehország és Horvátország esete szembeötlő. Lehatároltam továbbá egy úgynevezett dél-európai-mediterrán országcsoporthoz – Ciprus kivételével –, amely az érintettségét tekintve az előbbi két klaszter karaktere között helyezkedik el. Végül pedig – Dánia kivételével – az északi tagállamokat, valamint Írországot és Luxemburgot sajátos „zárványokként” azonosíthatjuk, mivel a legfejlettebb nyugat-európai szomszédaiktól valamilyen okból kifolyólag eltérő a mintázatuk.

A rövid reprodukzív életszakasz előfordulása mintegy harmadával mérsékeltebb ($n = 220$; szemben a bimodalitás 315 esetével) (Függelék F2. ábra). Ebből a szempontból két csoportosulás emelhető ki „forró pontként”: egyrészt egy nyugat-európai térség, amely magában foglalja Dániát (50%; 18/36), Hollandiát (89%; 39/44) és Belgiumot (50%; 22/44). Másrészt pedig egy kelet-közép-európai posztoszocialista, de a hasonló múlttal rendelkező tagállamoktól némileg, illetve jelentősen eltérő klaszter, Csehországgal (52%; 23/44) és Szlovéniával (52%; 23/44). A kiugró arányok összefügghetnek azzal, hogy ez a két tagállam társadalmi-gazdasági szempontból a posztoszocialista térség két legfejlettebb tagállama, mind az emberi fejlettségi index (human development index – HDI) [7], mind az egy főre jutó bruttó nemzeti össztermék [11] alapján; amennyiben a vizsgált időszak körülbelül a közepét, azaz 2015-öt tekintjük referenciaévnak.⁸

Ezenkívül megállapítható, hogy a túlcsoportosítás viszonylag egyenletesen jelenik meg a földrajzi térben, ezért a szupranacionális nagyrégiók társadalmi-gazdasági-kulturális jelleghez köthető lehatárolása korlátokba ütközik. Ezzel összefügg, hogy az

⁶ Kiegészítésként ki kell emelnem, hogy Dánia, Franciaország, Németország és Olaszország esetében az osztó nem 44 volt, egyes évek egyes paritásainak az előző lábjegyzetben említett adathiánya miatt. A négy tagállam esetében a 44 helyett 36 (Dánia), 32 (Franciaország), 34 (Németország) és 32 (Olaszország) volt a görbék elemszáma. (Az adathiány a Függelék F1. táblázatában is megmutatkozik.)

⁷ A továbbiakban – az egyszerűsítés érdekében – a bimodalitáson a kiválasztást is értem.

⁸ A HDI esetében ténylegesen az idősor közepére, azaz 2016-ra nem volt elérhető adat, mivel a számítások eredményét 1990-től kezdve 2019-ig bezárólag csak ötévente tette közzé az Egyesült Nemzetek Szervezete (ENSZ). Ehhez igazítottam a bruttó nemzeti össztermék referenciaévt is.

országok közötti szóródás mértéke alacsonyabb az előző térszerkezethez hasonlítva ($n = 27$; $\sigma = 9,698$; miközben a bimodalitás σ -értéke 13,287).⁹ Azaz, a rövid reprodukzív életszakasz – legalábbis földrajzilag – a bimodalitáshoz képest kevésbé differenciál. Ennek magyarázata az lehet, hogy ez egy viszonylag új, az országok többségében kevésbé elterjedt jelenség. A bimodalitás alapú társadalmi megosztottság már évszázadok óta jelen lehet Európában, miközben az életpálya szakaszainak elnyúlása, ezzel együtt a gyermekvállalás halasztása – ami probléma a biológiai korlát miatt – csupán az elmúlt évtizedekben vált gyakoribbá, és nagyobb regionális egyenlőtlenségek vélhetően a következő időszakban jelentkeznek.

Visszatérve a térszerkezetre, abban további három összefüggés tűnik fel. A bimodalitás térszerkezetén elkülönített „első számú” klaszter a 3. ábrán egyáltalán nem mutat túlsúcsosodást. Következésképpen ez a térség – nevezetesen Szlovákia, Magyarország, Románia és Bulgária – képezi az egyik legjellegzetesebb területet az EU-n belül. Fordított perspektívából pedig egy másik kiemelt csoport a két nagyobb Benelux-államot, valamint Dániát foglalja magában. Esetükben szintén csak az egyik szélsőség (rövid reprodukzív életszakasz) jelent meg relatíve kiemelkedő arányban a modális görbéken. Az ismertetett két térszerkezet összevetése azt mutatja, hogy van még egy kiemelt klaszter, ahol a csoportképző tényező a relatíve harmonikus eloszlás: ezek Ausztria és Finnország, ahol kiugróan magas (99% [43/44] és 95% [39/44]) a harmóniát mutató modális görbék aránya (ennek okát nem vizsgáltam). Végül pedig felhívnam a figyelmet arra, hogy fennáll egy kettősség is, amire talán a leginkább jellegzetes példa Csehország esete, ahol a 44-ből 10 görbe az elsőként (23%-os előfordulás), 23 pedig a másodikként bemutatott polarizációtípussal magyarázható (52%-os előfordulás). A kettősséget mutató tagállamok körébe tartozik még Írország, Spanyolország, Görögország, Litvánia, Lengyelország és Svédország is.

Összességében a Hajnal-féle (1965) térszerkezeti felosztás halovány lenyomata a mai napig jelen van Európában. Egy északnyugat–délkelet irányú tengelyen Nyugat-Európában találjuk a késői – illetve a jelen tanulmány értelmezésében a rövid időszakra időzített –, Kelet-Közép-Európában pedig a korai gyermekvállalás súlypontját (legalábbis az EU területén belül). Ezenfelül a Hajnal által felrajzolt kivételek közül több is megjelenik a 2. ábrán. Például Írország jelentősen eltér a nyugat-európai mintától, mivel a tagállam fekvéséhez képest kiugró a bimodalitással érintett görbék aránya; bár hozzá kell tennem, hogy a Hajnal-vonal koncepcióban az „eltérések” lehatárolásának közvetlen magyarázata az eltérő házassági magatartás volt, ami viszont közvetetten hatott az anyává válás időzítésére.

Paritásérzékenység és a görbetípusok átalakulása

A térszerkezeti elemzésen túlmenően célszerű megvizsgálni a paritások hajlamát a polarizációra, illetve ezen paritásérzékenységek időbeli átalakulását. Mindezt a tanulmány

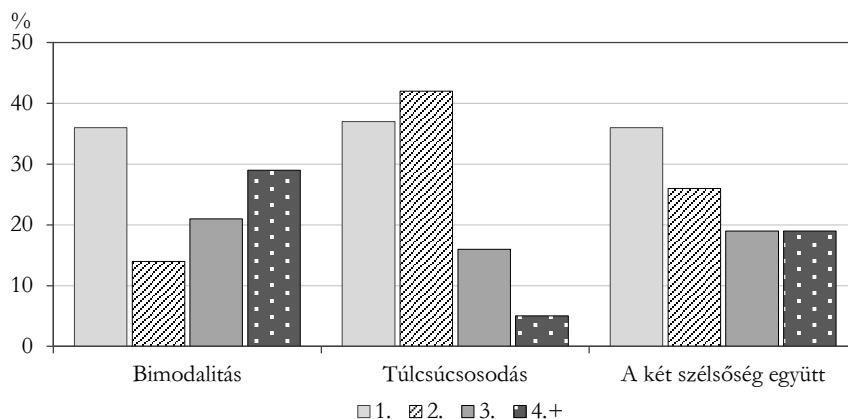
⁹ Az *Adatkészlet, változók* fejezetben említett 3,5%-os adathiány minimálisan, de torzítja a szórást.

két szempontból is indokolja: egyrészt egy viszonylag hosszú, 11 éves idősról van szó, másrészt pedig a térszerkezet elemzése során a paritásokat és az éveket aggregáltan vizsgáltam.

2. ábra

A szélsőségek megoszlása a paritások között, a vizsgált 11 évre összevontan

The distribution of extremes among the parties, combined for the 11 years examined

Forrás: [9] alapján saját számítás és szerkesztés.

A 2. ábra azt mutatja, hogy a bimodális görbék előfordulásának relatív többsége, nevezetesen azok 36%-a (114 darab a 315-ből) az 1. paritást érinti. A 2. sorszámú elveszültek esetében visszaesik az érzékenység, azonban a 3. és a 4.+ paritást fokozatosan erősödő kitettség jellemzi.

A rövid reprodukív életszakasz az 1., illetve a 2. paritás esetében is erősen érezteti hatását, méghozzá az esetek 37, illetve 42%-ában (összevontan 174 darab a 220-ból). Következésképpen úgy tűnik, hogy az anyák átlagos életkora második elveszülésük során hat legerősebben a túlsúcsosodásra (bár az 5%-os eltérést nem tekintem szignifikánsnak). Megmutatkozik továbbá az is, hogy a két további paritás érzékenysége egyre inkább mérséklődik, és a 4.+ sorszámú elveszüléseknek tulajdonképpen már nincs is megosztó hatásuk a társadalomra. Ennek – feltételezésem szerint – lehet egy statisztikai hatótényezője is, mégpedig az, hogy az utolsó paritás aggregált, és az 5., a 6., a 7. stb. paritások úgy mond széthúzzák az eloszlást a normális tartományba. Ez a hatás a bimodalitás 4.+ paritása esetében is fennállhat, azzal a különbséggel, hogy az érintett országokban az eloszlás „széthúzása” erős, így szintén „megbomlik” a relatív harmónia. Amennyiben a két szélsőséget együttesen vizsgáljuk, akkor az az összefüggés rajzolódik ki, hogy minél alacsonyabb az elveszülés sorrendje, annál magasabb a társadalmi megosztottság termékenységi kockázata.

1. táblázat

A három görbetípus paritásokon belüli megoszlása (2010–2020), valamint az idősorokra illesztett lineáris függvényének meredeksége és illeszkedése
 Distribution of the three curve types within parities (2010–2020), as well as the slope and fit of the linear function fitted to the time series

Év	Bimodalitás				Relatív harmónia				Túlsúcsosodás			
	1.	2.	3.	4.+	1.	2.	3.	4.+	1.	2.	3.	4.+
2010	46	17	25	17	38	58	63	79	17	25	13	4
2011	46	17	17	29	38	58	71	67	17	25	13	4
2012	48	8	20	28	28	60	64	72	24	32	16	0
2013	37	7	22	30	37	67	67	70	26	26	11	0
2014	41	15	22	37	26	59	67	63	33	26	11	0
2015	30	15	19	33	30	59	67	63	41	26	15	4
2016	44	19	26	33	22	48	63	63	33	33	11	4
2017	41	19	26	37	30	41	63	59	30	41	11	4
2018	41	22	26	37	33	38	59	52	26	38	11	7
2019	30	15	30	30	41	42	56	59	30	42	11	7
2020	35	15	23	31	35	42	62	65	31	42	15	4
m	-0,01	0,01	0,01	0,01	0,00	-0,03	-0,01	-0,02	0,01	0,02	0,00	0,00
r ²	0,39	0,16	0,34	0,36	0,00	0,69	0,42	0,54	0,33	0,76	0,00	0,27

Megjegyzés: Az egyes évek bimodalitást, relatív harmóniát és túlsúcsosodást mutató aránya paritásenként összesen 100%-ot ad ki.

A meredekség esetén szürke háttérrel jelöltem a 0,010-nél nagyobb, illetve a -0,010-nél kisebb értékeket; az illeszkedésnél pedig a 0,300-nál nagyobb értékeket. Ezeket a határpontokat szubjektív módon jelöltem ki. Továbbá a táblázat megfelelő formátuma miatt ezeket az értékeket két tizedesjegyre kerekítettem.

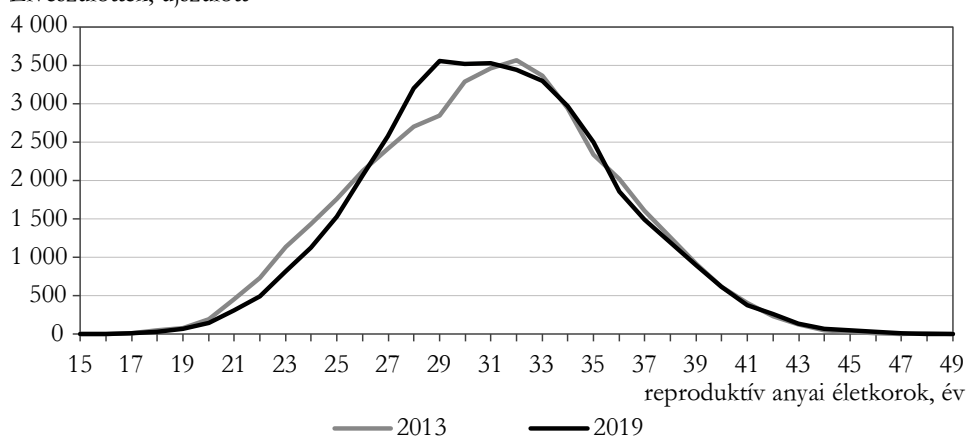
Forrás: [9] alapján saját számítás és szerkesztés.

3. ábra

A 2. paritású modális görbék „átlépésének” példája a még éppen relatív harmóniát mutató csoportból a túlsúcsosodott eloszlások csoportjába (Svédország)

An example of the „transition” of parity 2 modal curves from the group showing relative harmony to the group of overpeaked distributions (Sweden)

Élveszülöttek, újszülött

Forrás: [9] alapján saját számítás és szerkesztés.

Az érzékenységgel kapcsolatban megvizsgáltam azt is, hogy az egyes paritások szélsőségekre való hajlama hogyan változott a 11 év alatt. Az 1. táblázat alapján – figyelembe véve az idősorra ábrázolt függvények illeszkedését (r^2) és a meredekséget (m) – a legbiztosabb irányzatnak az tűnik, hogy a 2. paritás relatív harmóniát mutató görbéinek aránya egy 2012 és 2013 közötti felívelés után jelentősen, mintegy harmadával visszaesett a 11 év alatt. Ezek az eloszlások túlsúcsosodtak, amit egyértelműen alátámaszt az, hogy a rövid reprodukzív életszakaszt mutató görbék aránya a 2. paritáson belül a 2010. évi 25%-ról szinte egyenletesen emelkedett 42%-ra 2020-ig bezárólag. Erre jellegzetes példa az 5. ábrán bemutatott Svédország második sorszámú élveszüléseinek esete, mely szerint a 2013-ban még harmonikus eloszlás az évtized végére átalakult. A modális görbe „teteje” kiszélesedett, a „dereka” pedig összesűkült, azaz a második gyermekek időzítése még inkább koncentráltódott a svédországi nők életútja során, amit már inkább szélsőségnak tekintettem az osztályozásban.

Ezenkívül megemlíthető, hogy az 1. paritáson a bimodalitás aránya visszaesett, miközben a túlsúcsosodás előfordulása megnőtt, méghozzá közvetett módon, ugyanis feltételezhetően nem a kétcsúcsú görbékből lettek egyik évről a másikra túlsúcsosodott eloszlások. Ezzel szemben a 4.+ paritáson a bimodális görbékből lett egyre több (különösen 2018-ig bezárólag), azzal a különbséggel, hogy az átcsoportosulás nem a túlsúcsosodás, hanem a relatív harmónia tartományában – azaz egy közvetlen folyamat révén – hozott változást. Mindamellett az utóbbi két összefüggést kissé bizonytalanak tartom, mivel az idősorra illesztett lineáris görbéknek vagy a meredeksége, vagy az illeszkedése viszonylag alacsony a 2. paritáshoz képest (különösen az illeszkedésé, mivel annak mértéke jellemzően 0,400 alatti).

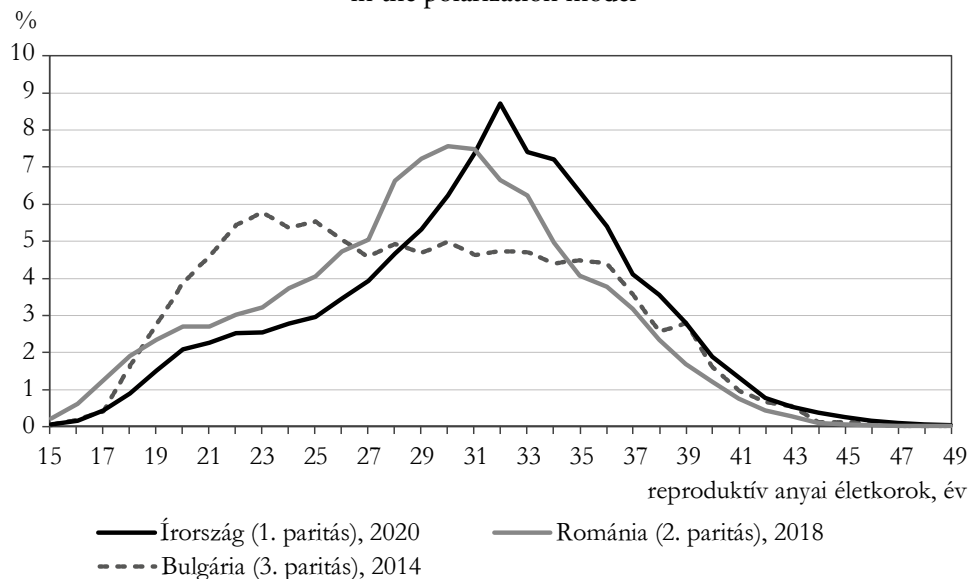
A polarizálódást magyarázó elméleti modell

Az EU-ra jellemző polarizációt magyarázó elméleti modell mind a bimodalitás, mind a túlsúcsosodás terén három-három hatótényező-kategóriát, illetve további 14 hatótényező-alcsoportot mutat be. Fontos kikötés, hogy feltételezhetően az egyes tényezők nem magyaráznak általánosan, valamint hatásuk gyakran együttesen, egymással átfedésben érvényesül. Figyelembe kell venni továbbá, hogy a modell érvényessége (validitása) egyelőre még nem alátámasztott, ugyanakkor az értelmezhetőség érdekében az alcsoportoknál – ahol nem általános érvényű a jelenség – megjelenik egy-egy akár bizonyító erejű gyakorlati példa is.

4. ábra

Példák a bimodális görbékre a polarizációs modellben feltételezett tényezők szerint

Examples of bimodal curves according to the factors assumed in the polarization model

Megjegyzés: az alfejezetben szereplő modális görbék a korévekhez tartozó élveszületések számát a 15–49 évesek által vállalt összes élveszületés arányában mutatják. Ennek oka, hogy az egy ábrán bemutatott tagállamok lakosságának száma sokszor jelentősen eltér egymástól, ami az abszolút számban kifejezett élveszületési gyakoriságok összehasonlítását ellehetetleníti.

Forrás: [9] alapján saját számítás és szerkesztés.

A termékenység és a társadalmi megosztottság kapcsolata című fejezetben feltárt összefüggések alapján a bimodalitás kialakulásában meghatározó szerepük van a következő tényezőknek.

1. kategória, avagy a kisebbségi, illetve nemzetiségi státus:

- a. Egyrészt vannak nem őshonos (allochton), azaz első generációs bevándorlókból álló kisebbségek. Impicciatore et al. (2020) az olaszországi szocializációs modellt követő marokkói nőkről megállapították, hogy a modell követése részükről többek között azzal is együtt jár, hogy a gyermekvállalást korábbra időzítik a többségi társadalomhoz képest.
- b. Másrészt vannak őshonos (autochton) kisebbségek. Például Bulgáriában (4. ábra) a 2021. évi népszámlálás alapján a jelenlévő népesség 8%-át a török, 4%-át [3], illetve alternatív becslések alapján 10%-át a roma lakosság teszi ki [13]. Ennél a pontnál érdemes megvizsgálni az első paritásra jellemző anyai átlagéletkort egy alacsonyabb földrajzi léptéken, mivel Bulgáriában (2021) mind a török, mind a roma lakosság által viszonylag sűrűn lakott

körzetekben az átlagéletkor az országos (nem hivatalosan NUTS 0-ás) szintnél alacsonyabb.¹⁰ Sliven és Montana régiókban – ahol hivatalosan a legnagyobb arányban van jelen Bulgáriában a roma lakosság (11 és 14%) – 2021-ben 4,9 és 3,0 évvel alacsonyabb az említett átlagéletkor az országosnál (Bulgária 27,5, Sliven 22,6, Montana 24,5 év) [3, 4]. Következésképpen azt feltételezhetjük, hogy a bimodalitás kialakulása elsősorban a roma lakosság jelenlétére vezethető vissza, kihatva az országos szintre is.

- c. Harmadrészt fennáll az ideiglenes kivándorlás jelensége is. Ennek jellegzetes példája Románia. Hărăguș (2022) elemzése szerint az Eurostat az ideiglenesen külföldön tartózkodó romániai nők újszülötteit az állandó lakóhelyükhöz rendeli hozzá. Tehát sok esetben a gyermekvállalás tényleges folyamata egy olyan társadalmi-gazdasági környezetben történik, amely a romániai viszonyoktól akár gyökeresen eltérhet. Ez pedig minden bizonnyal torzítja a kibocsátó tagállam modális görbáját, amit alátámaszthat az a tény, hogy 2020-ban a romániai élveszülöttek csupán 2%-át rendelték hozzá külföldi országhoz, miközben a valós arány 19% volt. A torzítás feltétele, hogy az első élveszüléskor jellemző anyai átlagéletkor Romániában (2020: 27,1 év) szignifikánsan alacsonyabb a legfőbb befogadó tagállamokhoz, illetve az EU (2020: 29,5 év) átlagához képest [8].
2. kategória, avagy a hagyományok és a hagyománykövetés:
- a. Kiemelt tényező lehet, legalábbis bizonyos esetekben a vallás. Alapvetően az EU szekularizált berendezkedésű tagállamokból áll, ezért nem tartom valószínűnek, hogy a vallásosság foka általános magyarázó erővel rendelkezik a bimodalitás kialakulásában. Ugyanakkor felhívnám a figyelmet Írország kivételes esetére, ahol mind a két polarizációs forma – beleértve a túlsúcsosodást is – erősen érezteti a hatását, ami nagyfokú megosztottságra utal. Erre magyarázat lehet, hogy a Laplante et al. (2019) által bemutatott deszekularizációs folyamatok körülbelül az 1990-es évektől (például 1996-ban legalizálták a válást, 2018-ban liberalizálták az indukált terhességmegszakítást) gyorsan zajlottak le, így fennmaradhatott egy erősen valláskövető, az eltelt három évtized ellenére még viszonylag jelentős létszámú résztársadalom. Feltételezem, hogy az utóbbi csoport tagjai a gyermekvállalást szignifikánsan előbbre időzítik, szemben a kevésbé vagy nem valláskövető írországi népességgel, és ennek lenyomata megjelenik az élveszületések anyai korévvel súlyozott eloszlásgörbéjén is (4. ábra).
- b. A nemzetiségi státus közvetett módon, egy hagyomány követése révén is hatást fejthet ki, jóllehet ez az alcsoport erősen összefügg az 1. kategóriával. Lényegi különbség azonban, hogy a hagyománykövetés alapesetben – legalábbis közösségi szinten – egy önkéntes motiváción nyugvó viselkedést

¹⁰ A körzet a NUTS 3-as területi szintnek felel meg. Bulgária 28 körzetet foglal magában.

jelent, és nem a társadalmi kirekesztéssel magyarázható. Janky (2007) kutatása például a magyarországi romacsoportok – feltételezhetően eltérő hagyományokon nyugvó – gyermekvállalási magatartását vizsgálta. A tanulmányból kiderült, hogy a romungrók, azaz az úgynevezett magyarcigányok körében a beás cigányokhoz viszonyítva a nők szignifikánsan nagyobb arányban válnak anyává 18 éves életkoruk előtt.

- c. A házasság intézményével kapcsolatban fogalmazta meg Hajnal (1965) azon állítását, hogy Európa keleti felén hagyományosan fiatalabb életkorban kelnek egybe a párok. Egészen az 1940-es évekig megfigyelhető volt továbbá az, hogy a korai házasságkötés összefüggésben állt az anyák alacsonyabb átlagéletkorával. Az Eurostat térszerkezeti térképén egyértelműen kirajzolódik, hogy a nők korábban hozzák világra gyermeküket a földrész keleti részén [8], ugyanakkor kérdés az, hogy ez érvényes-e a bimodalitást általában generáló 15–19 és 20–24 éves korosztályra is?! A Függelék F3. ábra szerint közel sincs egyértelmű összefüggés a polarizáció említett változata és a két kohorsz által vállalt házasságon belüli elveszületések aránya között. Sőt, még az anyák korcsoportja sem differenciál: a Pearson-féle korrelációs együttható $-0,051$ -es és $0,059$ -es értéke nem szignifikáns a 15–19, illetve a 20–24 éves kohorszok, valamint a bimodalitás kapcsolatának esetében. Ugyanakkor két klasztert kiemelnek. Egyrészt a bimodalitással szélsőségesen érintett Magyarország, Szlovákia, Bulgária és Románia esetében – egy kivételtől eltekintve (20–24 éves kohorsz; Románia) – az uniós házassági átlag (15–19 évesek: 18%; 20–24 évesek: 42%) alatti vagy azzal megegyező. Görögország és Horvátország szintén egy klasztert alkot: esetükben a polarizációs érintettség átlagos vagy némileg átlag feletti (az uniós átlag 32%), ugyanakkor a házasságon belüli születések rátája már a fiatalok körében is, azaz mind a 15–19, mind a 20–24 éves korosztályokban kiugróan magas.
3. kategória, avagy a termékenységi politikák:
- a. Társadalmi polarizációhoz vezethet egy állam pronatalista politikája is, ha az nagymértékben fókuszált. Mindez némi ellentmondást hordoz magában, mivel általában a szakpolitikákat pozitív motivációk mentén alakítják ki. Azaz alapvető cél, hogy az egyének minél szélesebb rétege, illetve az eltérő társadalmi csoportok hozzájussanak a megfelelő támogatásokhoz a gyermekvállalási szándékok megvalósítása érdekében. Hoem (2008) és Pailhé et al. (2008) a hosszabb ideje az európai termékenységi politika „zászlóhajójaként” azonosítható Franciaország esetében arra a következtetésre jutottak, hogy a siker alapja a sokrétű, különböző ideológiai álláspontokon alapuló, a kapcsolódó szakpolitikákkal – például a szociálpolitikával – kompromisszumra törekvő pronatalizmus. Szalma et al. (2022) szerint az utóbbi három dimenzió belül nagymértékben fókuszált, ezzel együtt a társadalmi csoportok között „szelektáló” pronatalista politikának Kelet-Közép-Európa a

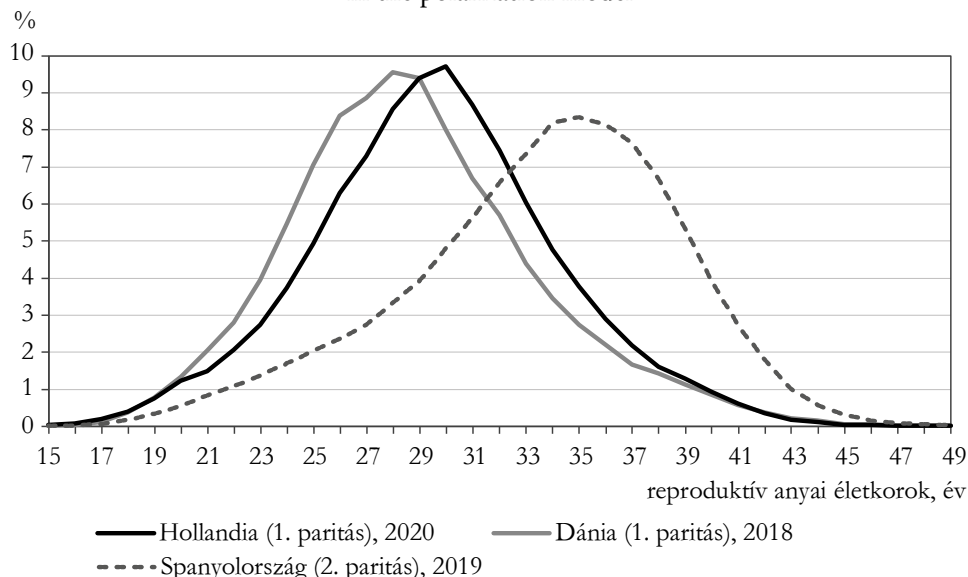
magterülete. Ezt alátámaszthatja a jelenlegi tanulmány 2. ábrája is, ahol a térszerkezeten a 315 bimodális görbéből 216 (69%) a 2004-ben vagy azután az EU-hoz csatlakozott 11 posztoszocialista tagállamhoz köthető, és ez a klaszter a 27 uniós ország csupán 41%-át foglalja magában.

- b. A termékenységet ösztönző politikáknak lehet még egy, ebben az esetben szándékosan kódolt negatív motivációja is, a kirekesztés, mivel egyes prona-talista rendszerek bizonyos résztársadalmak számára ellehetetlenítik a támogatásokhoz való hozzáférést, illetve a többségi társadalom magatartásához való felzárkózást (és itt nagyon fontos megemlíteni a közoktatásból történő korai „kiesést”, illetve a szegénységet, mint a marginalizált státushoz vezető kiemelt tényezőket). Ez pedig odavezethet, hogy ezek a résztársadalmak – még ha akarnak is – képtelenek kilépni a korai gyermekvállalás „csapdájából”. Dumbrava (2016) ezzel kapcsolatban Románia példáját hozza fel, ahol szerint a nacionalista, illetve a konzervatív szakpolitikai irányvonal ezen a téren kirekeszti a romákat. Ennek az összefüggésnek bizonyítéka lehet a 6. ábrán Románia 2. paritásra ábrázolt 2018. évi modális görbéje.

5. ábra

**Példák a túlcúcsosodott görbékre a polarizációs modellben
feltételezett tényezők szerint**

Examples of overpeaked curves according to the factors assumed
in the polarization model

Forrás: [9] alapján saját számítás és szerkesztés.

A másik polarizációs jelenség, azaz a rövid reprodukív életszakasz hatótényezői-nek magyarázata némileg más megközelítést igényel, és jóval összetettebb, így a

hatótényező-kategóriák nehezebben választhatók el egymástól. A modell ezen pontján előtérbe kerül az orvostudomány, a családpszichológia és a családszociológia. A polarizáció pedig abban nyilvánul meg, hogy azon nők közül, akiket a biológiai korlát problémája közvetlenül érint, feltehetően sokan a társadalmi-gazdasági-kulturális környezet által erősen determinált, a gyermekvállalás szempontjából késleltetett életpályán jutottak el ebbe az élethelyzetbe. Következésképpen a gyermektelen, de gyermekre vágyó nők részéről joggal merülhet fel a kirekesztettség, illetve a megfosztottság érzete a gyermekes nők társadalmi csoportjával szemben.

Ami a túlcúcsosodást, avagy a rövid reprodukzív életszakaszt illeti, a következő hatótényező-kategóriákat és -alcsoportokat emelhetjük ki az EU esetében:

1. kategória, avagy a „felülről” ható biológiai korlátok: ez egy általánosan jelentkező probléma a gazdaságilag fejlettebb társadalmakban. Ezt alátámaszthatja a következő kapcsolódó indikátor: az EU-ban nem találunk olyan tagállamot, ahol 2010 és 2020 között ne emelkedett volna az anyák átlagéletkora első gyermekük szülésekor. Ezzel párhuzamosan 2020-ra a 27 országra számolt súlyozott átlag 29,5 évre nőtt, olyan szélsőségekkel, mint Hollandia (30,2 év) (5. ábra) [8]. Következésképpen az EU-ban élő nők – legalábbis társadalmi szinten – már az első gyermekük vállalásakor közelítik az optimális termékenységgel jellemezhető életszakasz felső korlátját, azaz a 31. életévet [1], nem beszélve arról, hogy a 29,5 év egy átlag, ezért az életkorok szórása miatt biológiai szempontból nagyon sokan már az optimális életkorok után szülnék. Társadalmi szinten pedig ez a demográfiai irányzat és az említett biológia körülmény két problémára hívhatja fel a figyelmet: egyrészt a szélsőséges halasztási folyamat egyben növelheti a meddőség, ezzel együtt a nem szándékolt gyermektelenség előfordulásának kockázatát. Másrészt pedig csökkenhet a valószínűsége a további tervezett gyermekek vállalásának. Következésképpen a modális görbe egy idő után élesen „beszakad”, és ennek mértéke annál erősebb, minél előrehaladottabb a halasztási trend, különösen az első és második gyermek vállalásának időzítésekor; bár nem szabad elfeledkezni arról sem, hogy az 1. és a 2. paritás normálistól eltérő eloszlásgörbéje „átöröklődhet” a magasabb paritásokra is (ha az életpálya tekintetében későn születik az első gyermek, általában későn születik a többi is).

2. kategória, avagy az ART:

- a. Az ART-t egyrészt félreértések övezik a lakosság részéről. Valószínűleg ez a tényező is generális, ugyanakkor egy innovációs hullámról van szó, ezért feltételezhetően vannak olyan tagállamok, ahol nagyobb az eljárással kapcsolatos tudatosság. Visszatérve a félreértésekre: az ART-t övező túlzott, Vicsek (2018) által is részletezett optimizmus a halasztási folyamatokat még nagyobb mértékben felerősítheti a fiatal felnőttek hamisnak tűnő biztonságérzete révén, ezzel együtt „alulról”, avagy a görbét nézve „balról” kihat a túlcúcsosodásra.
- b. Másrészt viszont ki kell emelni az ART-ben rejlő fejlődési lehetőséget, azaz az adaptációs akadályokat (itt tehát a hatótényező jelenlegi gyengesége

jelenti a polarizációs tényezőt). Mindez érvényes a technológia fejlesztésére, valamint a gyakorlat társadalmi elfogadottságára is (lásd például Desy–Marre [2024] tanulmányát a franciaországi jogi környezetről). Dánia példája előremutató, ugyanis becslések szerint ott az élveszülettek mintegy 10%-a ART útján jön a világra [2], ami jól szemlélteti azt, hogy a fejlődési potenciál milyen pozitív hatást gyakorolhat majd más tagállamok esetében is. Az 5. ábra szerint Dánia eloszlásgörbéje, bár szintén túlcúcsosodott, azonban viszonylag hosszú jobb oldali „lábbal” rendelkezik, ami különösen szembe-tűnő különbség akkor, ha például Spanyolországgal hasonlítjuk össze.

3. kategória, avagy társadalmi-gazdasági-kulturális korlátok:

- a. Elsőként a karrierépítést, ezzel együtt az iskolában töltött évek számát emelném ki késleltető tényezőként, következésképpen ez szintén „alulról” hat, azaz bal oldalról „nyomja össze” a modális görbét. Ebben az esetben a probléma közvetlen oka egzisztenciális alapokra vezethető vissza, amit Popper (2015) is megerősít. A szerző szerint a társadalmi értelemben vett felnőtté válás terén leginkább előnytelen helyzetben a felsőfokú végzettségűek vannak, mivel saját egzisztenciájukat csak jelentős késéssel kezdhetik el megteremteni, ami az egyéni életutat illeti. Ez a késleltetés pedig végső soron kihat a gyermekvállalás időzítésére is.
- b. Az előbbi hatótényezővel átfedésben áll a felnőtté válás kitolódása. Mindamellet itt nem a társadalmi, hanem a lelki értelemben vett felnőttkort tekintem. Cs. F. Nemes (2005) szerint ennek az időszaknak szintén nem esik egybe a biológiai érettséggel, mivel az érzelmi érettség megszerzésének időszaka a családszociológia szerint 18–24 éves életkorra tehető. Jellegzetes példa lehet az 5. ábrán bemutatott Spanyolország esete, ahol az eloszlás majdhogynem a dániai görbe tükörképe; az ibériai tagállamra vonatkozóan viszonylag hosszú baloldali „lábát” figyelhetünk meg. Feltételezésem szerint ez összefügghet azzal, hogy az Eurostat jelentése [12] szerint a spanyolországi fiatalok a tanulmányomban vizsgált utolsó évben, azaz 2020-ban átlagosan 29,8 éves korukban hagyták el a családi „fészket”, és váltak le érzelmileg is a szülőkről, amely 3,4 évvel magasabb, mint az uniós átlag (természetesen itt jellegzetes egzisztenciális okok is felmerülnek az elköltözés akadályai között; ugyanakkor nem állíthatjuk azt, hogy például egy 30 éves fiatal személyiségének fejlődésére jó hatással lehet egy esetleges kiszolgáltatott élethelyzet). Következésképpen Spanyolországban szélsőségesen kitolódhatott az az anyai életszakasz, amikor megtörténik az élveszületések legalább részbeni visszapótlása, rekuperációja; legalábbis a 2. paritás esetében (lásd Függelék F1. táblázat).
- c. Végül pedig egy viszonylag elvont, nehezen alátámasztható, inkább már pszichológiai alapú tényezőt említenék meg Kopp–Skrabski (2006) tanulmánya alapján (ezt részletesebben lásd *A termékenység és a társadalmi megosztottság kapcsolata* című alfejezetben). Az elmélet lényege, hogy a fogyasztói

társadalom kapcsolati mintája torzítja az egyének személyiségfejlődését, amely kötődési problémákhoz vezet. A polarizációt magyarázó elméleti modell szempontjából az előbbi megállapítás jelentősége abban áll, hogy az egyének részéről „szingliként” vagy nem tartós párkapcsolatokban töltött évek társadalmi szinten megint csak torzítják a modális görbék normál eloszlását, méghozzá ebben az esetben is a biológiai korláttal szemben áttelleges hatást kifejtve.

Következtetések

A tanulmány két hipotézisre és öt kutatási kérdésre kereste a választ. Az első kérdés kapcsán kiderült, hogy az EU-ban jellegzetes térszerkezet rajzolódik ki a két polarizációs forma, nevezetesen a bimodalitás és a rövid tényleges reprodukzív életszakasz tekintetében. Ez a megosztottság egy éles északnyugat–délkelet irányú tengely mentén jelentkezik, ahol egy, illetve további kettő kiugró karakterű klasztert azonosíthatunk. Egyes résztársadalmak különösen korán vállalnak gyermeket, akár 15–19 évesen. Ebben az esetben a „forró pontot” Szlovákia, Magyarország, Románia és Bulgária alkotja. A másik polarizációs jelenség (rövid reprodukzív életszakasz) két magterületet képez, egyrészt a Nyugat-Európában fekvő Belgium, Hollandia és Dánia csoportját, másrészt pedig a legfejlettebb kelet-közép-európai tagállamokként azonosítható Csehország és Szlovénia együttesét.

A paritásérzékenység-vizsgálat azt mutatta, hogy a 2010 és 2020 között bimodalitást mutató 315 darab görbe 36%-a az 1. paritásra összpontosul, a második gyermeknél az érzékenység „beszakad”, majd a 3. paritáson át a 4.+ élvészületési sorszámig bezárólag a gyakoriság tulajdonképpen lineárisan növekedett. A túlsúcsosodó eloszlások darabszáma valamennyivel kisebb ($n = 220$). Ebben az esetben leginkább az első és a második gyermek időzítése hordoz magában polarizációs hatást (a 220 görbe 37, illetve 42%-a tartozik ide). Amennyiben a termékenység magatartáson belül összevontan vizsgáljuk a társadalmi megosztottságot, a következő összefüggés figyelhető meg: minél kisebb a paritás, annál nagyobb a valószínűsége a polarizációnak.

A paritásérzékenység minimális átstrukturálódást mutatott a vizsgált 11 év alatt. Ebből egy folyamatot mégis érdemes kiemelni, mégpedig azt, hogy a második gyermekek vállalásában a 2010. évi 25%-os gyakoriságról 2020-ra 42%-ra emelkedett a túlsúcsosodott görbék előfordulása az EU léptékén.

A polarizáció két formájának több oka van, és ezek a tényezők együttesen, valamint azonos vagy akár ellentétes irányban is hathatnak. Támaszkodva a szakirodalmi háttérre, illetve néhány, a tanulmányban bemutatott empirikus összefüggésre, felállítottam egy elméleti modellt. A bimodalitásra vonatkozóan három hatótényező-kategóriát, valamint nyolc alcsoportot határoztam meg. Ide tartozik a kisebbségi vagy nemzetiségi státus (autochton, allochton, ideiglenesen kivándorolt), a hagyományok

és a hagyománykövetés (vallás, nemzetiségi státus, házasság), végül pedig a termékenységi politikák (túlzottan erős fókusz, kirekesztés).

A rövid reprodukzív életszakasz jelensége pedig – az elméleti modell szerint – a biológiai korlátokra vezethető vissza, az ART-ekre (félreértések, fejlődési potenciál), valamint a társadalmi-gazdasági-kulturális korlátokra (karrierépítés, az érzelmi értelemben vett felnőttkor „kitolódása”, a fogyasztói társadalom és az elköteleződés nehézségei).

Összességében az első hipotézist alátámasztották az eredményeim, mivel a Hajnal (1965) által felvázolt térszerkezet valamilyen szintű lenyomata a mai napig megmutatkozik a gyermekvállalás időzítését jellemző térszerkezeteken. Nyugat-Európában gyakoribb a Hajnal által vizsgált relatíve késői, egyben a biológiai korlátok által erősen akadályozott, Kelet-Európában pedig a korai életkorban történő gyermekvállalás. Sőt, még bizonyos „zárványok”, mint például Írország is megjelennek a térszerkezeti mintázatban. A második hipotézis szintén bizonyítást nyert, mivel általánosan megállapítható, hogy a házasság sem pozitív, sem negatív irányban nincs szignifikáns összefüggésben a 15–19 és a 20–24 éves korú nők magasabb élveszülési arányával.

Összefoglalás

A tanulmányomban három célt tűztem ki: egyrészt azt, hogy felhívjam a figyelmet a korai, valamint a rövid életszakaszra időzített gyermekvállalás jelenségére, és az ebből eredő kockázatokra. Másrészt, fontosnak tartottam, hogy alátámasszam a földrajzi megközelítés és a demográfiai kutatások közötti szinergia jelentőségét. Harmadrészt, mivel mindkét szélsőség – az egészségügyi kockázatok mellett – súlyosan polarizálja a társadalmat, célom volt, hogy ne csak a problémát, hanem a megoldások irányát is felvázoljam. Utóbbi kapcsán egy elméleti modell keretein belül emeltem ki a gyermekvállalásban jelentkező polarizációk fő- és altényezőit.

A szakirodalom áttekintése során felmerültek lehetséges történeti összekapcsolódások. Ez a szál a Hajnal-vonal koncepció volt, ami évszázadok megfigyelésein alapul, és hat évtizeddel ezelőtt fogalmazták meg. A látszólagos elavultság ellenére tudományos szempontból izgalmas kihívásnak tekintettem annak valamilyen bizonyítását, hogy a demográfiai modell „lenyomata” napjaink jelentősen eltérő társadalmi-kulturális környezetében is megfigyelhető.

Ami a módszertant illeti, egy kevésbé elterjedt eszközt, a modális görbét alkalmaztam a társadalmi polarizáció vizsgálatára. A módszer klasszikus használati fókusza a bimodalitás vagy a kiválasztódás megjelenítése. Kutatásom során ugyanakkor az is bebizonyosodott, hogy az eloszlások elemzésével kimutatható a halasztással összefüggő, relatíve rövid életszakaszra időzített gyermekvállalás problémája is. Ez a jelenség szintén polarizációhoz vezet, mivel sokan nem tudatosan választják a halasztást meghatározó életutat.

Összességében, a tanulmány eredményei iránymutatásul szolgálhatnak a szakpolitika számára is, egyrészt a problémák lokalizációjával, másrészt pedig a társadalmi megosztottság hatótényezőinek felismerésével, különösképpen a termékenységi kutatások egyik legfőbb kérdése, azaz a halasztás megértése terén.

Köszönetnyilvánítás

Köszönöm témavezetőm, dr. Jeneyné dr. Varga Ágnes szakmai kritikáit és iránymutatásait. Köszönetemet fejezem ki továbbá azért, hogy a tanulmányhoz kapcsolódó EKOP–CORVINUS–24–3–021 azonosítószámú projekt – a Kulturális és Innovációs Minisztérium Nemzeti Kutatási, Fejlesztési és Innovációs Alapból nyújtott támogatásával a 2024/2025. tanévre meghirdetett Egyetemi Kutatói Ösztöndíj Programjának finanszírozásában – megvalósulhatott.

Függelék

F1. táblázat

Az EU-tagállamok modális görbéinek besorolása 2010 és 2020 között, a négy paritásra vonatkozóan

Classification of the modal curves of the member states between 2010 and 2020,
for the four parities

Év	Ország- kód ^{a)}	1.	2.	3.	4.+	Ország- kód ^{a)}	1.	2.	3.	4.+
2010	AT	1	0	0	0	CY	2	0	0	0
2011		0	0	0	0		2	0	0	0
2012		0	0	0	0		2	0	0	0
2013		0	0	0	0		2	0	0	0
2014		0	0	0	0		2	0	0	0
2015		0	0	0	0		2	0	0	0
2016		0	0	0	0		0	0	0	0
2017		0	0	0	0		0	0	0	0
2018		0	0	0	0		0	2	0	0
2019		0	0	0	0		0	2	0	0
2020		0	0	0	0		2	2	0	0
2010	BE	2	2	0	0	CZ	0	2	2	0
2011		2	2	0	0		0	2	2	1
2012		2	2	0	0		0	2	2	1
2013		2	2	0	0		0	2	2	1
2014		2	2	0	0		0	2	2	1
2015		2	2	0	0		2	2	2	1
2016		2	2	0	0		2	2	0	1
2017		2	2	0	0		2	2	0	1
2018		2	2	0	0		2	2	0	1
2019		2	2	0	0		2	2	0	1
2020		2	2	0	0		2	2	0	1
2010	BG	0	1	1	1	DE	0	0	0	0
2011		0	1	1	1		0	0	0	0
2012		0	0	1	1		0	2	0	0
2013		0	0	1	1		0	0	0	0
2014		0	1	1	1		2	0	0	0
2015		0	1	1	1		2	0	0	0
2016		1	1	1	1		2	0	0	0
2017		1	1	1	1		2	2	0	0
2018		1	1	1	1		2	–	–	–
2019		1	1	1	1		2	–	–	–
2020		1	1	1	1		–	–	–	–

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Ország- kód ^{a)}	1.	2.	3.	4.+	Ország- kód ^{a)}	1.	2.	3.	4.+
2010	DK	–	–	–	–	FI	1	0	0	0
2011		–	–	–	–		1	0	0	0
2012		2	0	2	0		1	0	0	0
2013		2	0	2	0		1	0	0	0
2014		2	2	0	0		1	0	0	0
2015		2	0	0	0		0	0	0	0
2016		2	2	0	0		0	0	0	0
2017		2	2	0	0		0	0	0	0
2018		2	2	0	0		0	0	0	0
2019		2	2	0	0		0	0	0	0
2020		2	2	2	0		0	0	0	0
2010	EE	0	0	0	0	FR	–	–	–	–
2011		0	0	0	0		–	–	–	–
2012		0	0	0	0		–	–	–	–
2013		0	0	0	0		2	0	0	0
2014		2	0	0	0		2	0	0	0
2015		2	0	0	0		2	2	0	0
2016		1	2	0	0		2	0	0	0
2017		0	2	0	0		2	2	0	0
2018		1	2	0	0		0	0	0	0
2019		0	2	0	0		0	2	0	0
2020		1	2	0	0		0	2	0	0
2010	ES	1	2	0	0	GR	0	0	0	0
2011		1	2	0	0		0	0	0	0
2012		1	2	0	0		2	0	0	1
2013		1	2	0	0		2	0	0	1
2014		1	2	0	0		2	0	0	1
2015		1	2	0	0		2	0	0	1
2016		1	2	0	0		2	0	1	1
2017		1	2	0	0		0	0	1	1
2018		1	2	0	0		0	0	1	1
2019		1	2	0	0		2	0	1	1
2020		1	0	0	0		0	0	1	1

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Ország- kód ^{a)}	1.	2.	3.	4.+	Ország- kód ^{a)}	1.	2.	3.	4.+
2010	HR	1	0	0	0	IT	–	–	–	–
2011		1	0	0	1		–	–	–	–
2012		1	0	0	1		–	–	–	–
2013		0	0	0	1		0	0	0	1
2014		0	0	0	1		0	0	0	1
2015		1	0	0	1		0	0	0	1
2016		1	0	0	1		0	0	0	1
2017		1	0	0	1		0	0	0	1
2018		1	0	0	1		0	0	0	1
2019		0	0	0	1		0	0	0	1
2020		0	0	0	1		2	0	0	1
2010	HU	1	1	1	1	LT	1	2	0	1
2011		1	1	1	1		1	2	0	1
2012		1	1	1	1		1	2	0	0
2013		1	1	1	1		1	2	0	0
2014		1	1	1	1		1	2	0	0
2015		1	1	1	1		0	2	0	0
2016		1	1	1	1		1	2	0	0
2017		1	1	1	1		1	2	0	0
2018		1	1	1	1		1	2	0	0
2019		1	1	1	1		0	2	0	0
2020		1	1	1	1		0	0	0	0
2010	IE	1	0	0	0	LU	0	0	1	0
2011		1	0	0	0		0	0	0	1
2012		1	0	0	0		1	0	0	0
2013		1	0	0	0		0	0	1	0
2014		1	0	2	0		0	0	0	1
2015		1	0	2	0		0	0	0	0
2016		1	0	2	0		1	0	0	1
2017		1	0	2	0		1	0	0	1
2018		1	1	2	1		0	0	0	2
2019		1	0	2	0		0	0	1	0
2020		1	2	2	0		0	0	0	0

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Ország- kód ^{a)}	1.	2.	3.	4.+	Ország- kód ^{a)}	1.	2.	3.	4.+
2010	LV	0	0	0	0	PL	1	0	0	0
2011		1	0	0	0		1	0	0	0
2012		1	0	0	0		1	2	0	0
2013		0	0	0	0		1	2	0	0
2014		1	0	0	1		1	2	0	0
2015		0	0	0	0		1	2	2	0
2016		1	0	0	0		0	2	2	0
2017		1	0	0	0		0	2	2	0
2018		1	0	0	1		0	0	2	0
2019		1	0	0	0		0	0	2	2
2020		1	2	0	0		0	0	2	0
2010	MT	1	0	1	0	PT	1	0	0	0
2011		1	0	0	0		1	0	0	0
2012		1	0	0	0		1	0	1	0
2013		1	0	0	0		1	0	1	0
2014		1	0	1	0		1	0	1	0
2015		1	1	0	0		0	0	1	0
2016		1	1	0	0		0	0	1	0
2017		1	1	0	0		0	0	1	1
2018		1	1	0	0		0	0	1	0
2019		1	2	0	0		0	0	1	1
2020		1	2	0	0		0	0	1	0
2010	NL	2	2	2	0	RO	0	1	1	0
2011		2	2	2	0		0	1	1	0
2012		2	2	2	0		0	0	1	1
2013		2	2	2	0		1	0	1	1
2014		2	2	2	0		1	1	1	1
2015		2	2	2	2		1	0	1	1
2016		2	2	2	2		1	1	1	1
2017		2	2	2	2		1	1	1	1
2018		2	2	2	2		1	1	1	1
2019		2	2	2	2		1	1	1	0
2020		2	2	2	2		1	1	1	1

(A táblázat folytatása a következő oldalon.)

(Folytatás.)

Év	Ország- kód ^{a)}	1.	2.	3.	4.+	Ország- kód ^{a)}	1.	2.	3.	4.+
2010	SE	0	0	0	0	SK	1	1	1	1
2011		0	0	0	0		1	1	1	1
2012		0	0	0	0		1	1	1	1
2013		0	0	0	0		1	1	1	1
2014		0	0	0	0		1	1	1	1
2015		2	0	0	0		1	1	1	1
2016		2	0	1	0		1	1	1	1
2017		2	0	1	0		1	1	1	1
2018		2	2	1	0		1	1	1	1
2019		2	2	1	0		1	1	1	1
2020		2	2	0	0		1	1	1	1
2010	SI	2	2	2	2					
2011		2	2	2	2					
2012		2	2	2	0					
2013		2	2	0	0					
2014		2	0	0	0					
2015		2	0	0	1					
2016		2	2	0	0					
2017		2	2	0	0					
2018		2	2	0	0					
2019		2	0	0	0					
2020		2	0	0	0					

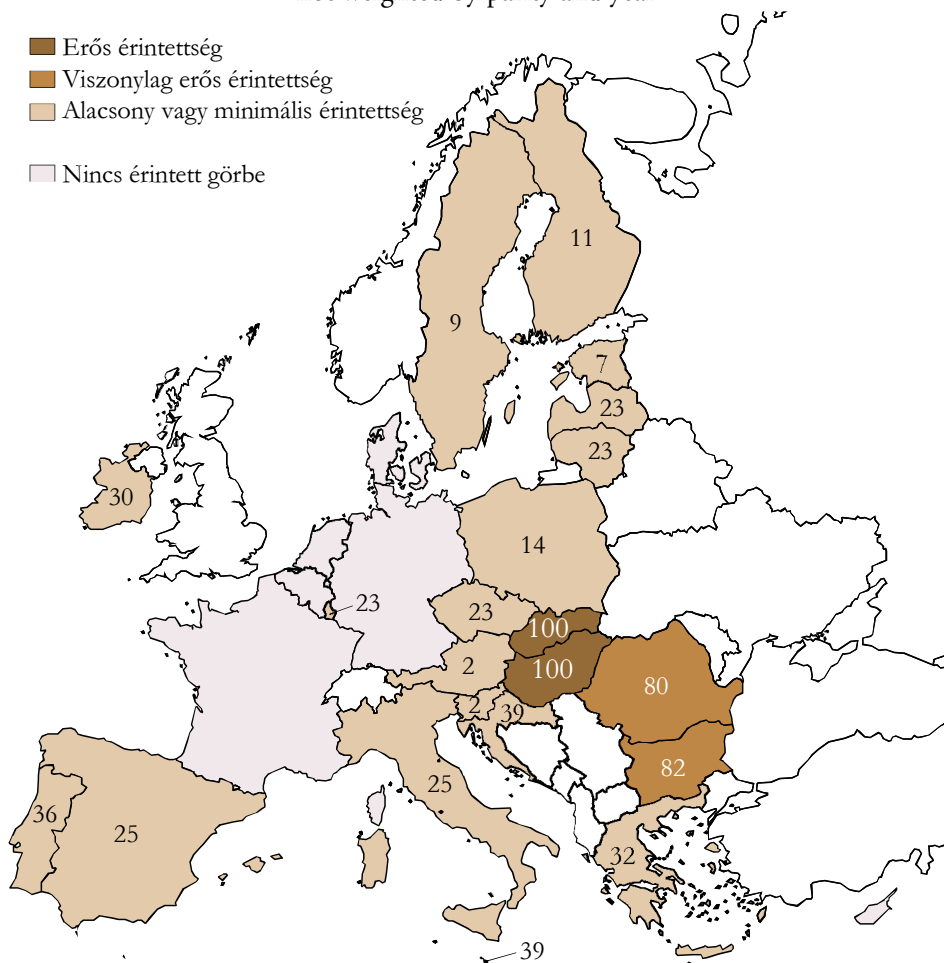
a) Az országokat a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet ISO 3166-1 alfa-2 országkódjai alapján szerepeltetem [14].

Megjegyzés: a táblázatban a következő jelöléseket alkalmaztam: 0 = relatív harmónia; 1 = bimodalitás vagy kivállás; 2 = túlsúcsosodás; – = adathiány.

Forrás: [9] alapján saját számítás és szerkesztés.

F1. ábra

A négy paritásra vonatkozóan 2010 és 2020 között felmerülő bimodális eloszlások aggregált – paritással és évszámmal nem súlyozott – százalékos aránya a modális görbék sokaságán belül, tagállamonként (%)
 The aggregate percentage of bimodal distributions arising between 2010 and 2020 on four parities within the set of modal curves, per member state (%), not weighted by parity and year

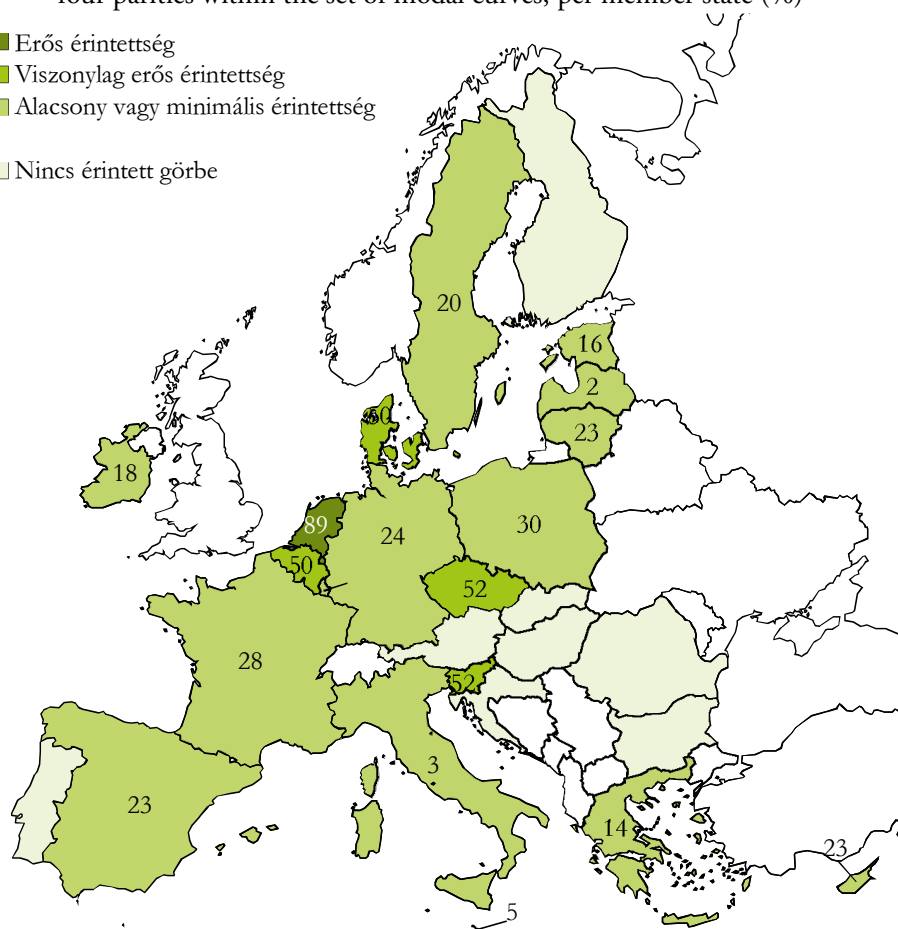

Forrás: [9] alapján saját számítás és szerkesztés.

F2. ábra

A négy paritásra vonatkozóan 2010 és 2020 között felmerülő túlsúcsosodó eloszlások aggregált – paritással és évszámmal nem súlyozott – százalékos aránya a modális görbék sokaságán belül, tagállamonként (%)
Aggregate percentage of over-peaked distributions arising between 2010 and 2020 at four parities within the set of modal curves, per member state (%)

- Erős érintettség
- Viszonylag erős érintettség
- Alacsony vagy minimális érintettség
- Nincs érintett görbe

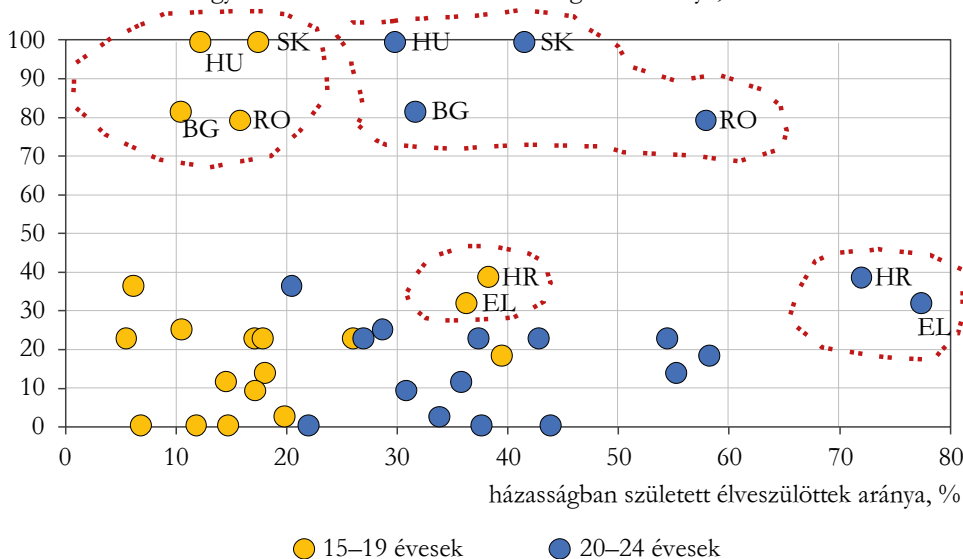
Forrás: [9] alapján saját számítás és szerkesztés.

F3. ábra

A házasságon belül született gyermekek aránya a 15–19 és a 20–24 éves női kohorszokban (a 11 év súlyozatlan átlagában), illetve ezek kapcsolata a bimodalitással érintett görbék arányával (a 11 év és a 4 paritás összevontan), az EU 27 tagállamában, 2010–2020

The proportion of children born within marriage in the 15–19 and 20–24 female cohorts (in the unweighted average of the 11 years), and their relationship with the proportion of the curves affected by bimodality (the 11 years and 4 parity combined), in the 27 member states of the EU, 2010–2020

A bimodalitással vagy kiválasodással érintett modális görbék aránya, %

Megjegyzés: a tagállamokat a Nemzetközi Szabványügyi Szervezet ISO 3166-1 alfa-2 országkódjaival [14] jelöltem az ábra áttekinthetősége érdekében.

Forrás: [9] [10] alapján saját számítás és szerkesztés.

IRODALOM

- BEHRMAN, J.–EHRMAN, J. (2019): An exploration of differences in ideal family size between Muslim and non-Muslim women in France *Demographic Research* 41 (22): 617–648. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2019.41.22>
- BUBER-ENNSER, I.–BERGHAMMER, C. (2021): Religiosity and the realisation of fertility intentions: A comparative study of eight European countries *Population, Space and Place* 27 (6): 1–25. <https://doi.org/10.1002/psp.2433>
- BURKIMSHER, M. (2017): Evolution of the shape of the fertility curve: why might some countries develop a bimodal curve? *Demographic Research* 37 (11): 295–324. <https://doi.org/10.4054/DemRes.2017.37.11>

- CHANDOLA, T.–COLEMAN, D. A.–HIORNS, R. W. (1999): Recent European fertility patterns: fitting curves to 'distorted' distributions *Population Studies* 53 (3): 317–329.
<https://doi.org/10.1080/00324720308089>
- CHAPMAN, G.–CAMPBELL, R. (2015): *Szülőfűgő fiatalok – Hogyan szeressük felnőtt gyermekeinket?* Harmat Kiadó, Budapest.
- CS. F. NEMES, M. (2005): *Keresem a páromat...* A Családi Nevelésért Alapítvány, Budapest.
- DESY, A.–MARRE, D. (2024): The reproductive journeys of French women over 40 seeking assisted reproductive technology treatments in Spain *Social Science and Medicine* 351: 116951. <https://doi.org/10.1016/j.socscimed.2024.116951>
- DUMBRAVA, C. (2016): Reproducing the nation: reproduction, citizenship and ethno-demographic survival in post-communist Romania *Journal of Ethnic and Migration Studies* 43 (9): 1490–1507. <https://doi.org/10.1080/1369183X.2016.1221335>
- ERDEI, M.–CSEREPES, R. E.–BUGÁN, A. (2015): Meddőséggel kapcsolatos vélekedések orvos-tanhallgatók körében *Orvostudományi Hetilap* 156 (3): 105–112.
<https://doi.org/10.1556/oh.2015.30055>
- HAJNAL, J. (1965): European marriage patterns in perspective: essays in historical demography. In: GLASS, D. V.–EVERSLEY, D. E. C. (eds.): *Population in history* pp. 101–143., Aldine Publishing Company, London.
- HĂRĂGUŞ, M. (2022): Notes on the level of fertility in Romania, as shown by international statistical data *Romanian Journal of Population Studies* 16 (2): 129–140.
<https://doi.org/10.24193/RJPS.2022.2.06>
- HICKEY, M. (2019): Debate: postponing fertility by egg freezing *Maturitas* 124: 111–131.
<https://doi.org/10.1016/j.maturitas.2019.04.049>
- HOEM, J. M. (2008): Overview chapter 8: the impact of public policies on European fertility *Demographic Research* 19 (10): 249–260.
<https://doi.org/10.4054/DemRes.2008.19.10>
- HOFFMAN, C. S.–MESSER, L. C.–MEDOLA, P.–SAVITZ, D. A.–HERRING, A. H.–HARTMANN, K. E. (2008): Comparison of gestational age at birth based on last menstrual period and ultrasound during the first trimester *Paediatric and Perinatal Epidemiology* 22 (6): 587–596. <https://doi.org/10.1111/j.1365-3016.2008.00965.x>
- IMPICCIATORE, R.–GABRIELLI, G.–PATERNO, A. (2020): Migrants' fertility in Italy: a comparison between origin and destination *European Journal of Population* 36: 799–825.
<https://doi.org/10.1007/s10680-019-09553-w>
- JANKY, B. (2007): A korai gyermekvállalást meghatározó tényezők a cigány nők körében *Demográfia* 50 (1): 55–73.
- KAMARÁS, F. (2012): A születések és a termékenység hazai irányzatai *Demográfia* 55 (4): 243–267.
<https://doi.org/10.15196/TS640403>
- KAPITÁNY, B. (2018): Bimodális (kétcsúcsú) termékenységi görbe Magyarországon: leíró eredmények és lehetséges okok *Demográfia* 61 (2–3): 121–146.
<https://doi.org/10.21543/Dem.61.2-3.1>
- KOPP, M.–SKRABSKI, Á. (2006): A támogató család, mint a pozitív életminőség alapja. In: KOPP, M.–KOVÁCS, M. E. (szerk.): *A magyar népesség életminősége az ezredfordulón* pp. 220–232., Semmelweis Kiadó, Budapest.
- LAZZARI, E.–POTANČOKOVÁ, M.–SOBOTKA, T.–GRAY, E.–CHAMBERS, G. M. (2023): Projecting the contribution of assisted reproductive technology to completed cohort fertility *Population Research and Policy Review* 42 (6): 1–22.
<https://doi.org/10.1007/s11113-023-09765-3>

- LESTHAEGHE, R. (2010): The unfolding story of the second demographic transition *Population and Development Review* 36 (2): 211–251.
- LIMA, E. E. C.–ZEMAN, K.–SOBOTKA, T.–NATHAN, M.–CASTRO, R. (2018): The emergence of bimodal fertility profiles in Latin America *Population and Development Review* 44 (4): 723–743. <https://doi.org/10.1111/padr.12157>
- PAILHÉ, A.–ROSSIER, C.–TOULEMEON, L. (2008): French family policy: long tradition and diversified measures *Vienna Yearbook of Population Research* 6 (1): 149–164. <https://doi.org/10.1553/populationyearbook2008s149>
- POPPER, P. (2015): *Értetni és elengedni – Felnőtté válásunk, lelki egészségünk* Saxum Kiadó, Budapest.
- SCHOUMAKER, B.–SÁNCHEZ-PÁEZ, D. A. (2022): Under-15 fertility around the world *Population and Societies* 55 (601): 1–4. <https://doi.org/10.3917/popsoc.601.0001>
- SEIFU, B. L.–TEBEJE, T. M.–ASGEDOM, Y. S.–ASMARE, Z. A.–ASEBE, H. A.–KASE, B. F.–SHIBESHI, A. H.–SABO, K. G.–FENTE, B. M.–MARE, K. U. (2023): Determinants of high-risk fertility behavior among women of reproductive age in Kenya: a multilevel analysis based on 2022 Kenyan demographic and health survey *BMC Public Health* 23 (2516): 1–9. <https://doi.org/10.1186/s12889-023-17459-w>
- STONAWSKI, M.–POTANČOKOVÁ, M.–SKIRBEKK, V. (2015): Fertility pattern of native and migrant Muslims in Europe *Population, Space and Place* 22 (6): 552–567. <https://doi.org/10.1002/psp.1941>
- SZALMA, I.–HAŠKOVÁ, H.–OLÁH, L.–TAKÁCS, J. (2022): Fragile pronatalism and reproductive futures in European post-socialist contexts *Social Inclusion* 10 (3): 82–86. <https://doi.org/10.17645/si.v10i3.6128>
- SZALMA, I.–TAKÁCS, J. (2012): A gyermektelenséget meghatározó tényezők Magyarországon *Demográfia* 55 (1): 44–68.
- TÁRKÁNYI, Á. (2008): A második demográfiai átmenet néhány főbb tényezője a fejlett világban és Magyarországon *Demográfia* 51 (4): 406–440.
- UHLJÁR, P. (2024): A gyermekvállalás térszerkezeti mintázatai és szélsőségei az Európai Unióban, 2010–2020 *Területi Statisztika* 64 (4): 467–488. <https://doi.org/10.15196/TS640403>
- VICSEK, L. (2018): Fertility myths, technology myths and their sources – lay reasoning about age-related fertility decline *Corvinus Journal of Sociology and Social Policy* 9 (2): 49–75. <https://doi.org/10.14267/CJSSP.2018.2.03>
- VOLANT, S.–PISON, G.–HÉRAN, F. (2019): French fertility is the highest in Europe. Because of its immigrants? *Population and Societies* 52 (568): 1–4.
- WALFORD, N.–KUREK, S. (2015): Outworking of the second demographic transition: national trends and regional patterns of fertility change in Poland, and England and Wales, 2002–2012 *Population, Space and Place* 22 (6): 508–525. <https://doi.org/10.1002/psp.1936>

ADATBÁZISOK/HONLAPOK

- [1] AMERIKAI SZÜLÉSZEK ÉS NŐGYÓGYÁSZOK TESTÜLETE: *Female age-related fertility decline*. https://www.acog.org/clinical/clinical-guidance/committee-opinion/articles/2014/03/female-age-related-fertility-decline?utm_source=redirect&utm_medium=web&utm_campaign=otn#1 (letöltve: 2024. szeptember)

- [2] BBC: *Why is IVF so popular in Denmark?*
<https://www.bbc.com/news/world-europe-45512312>
(letöltve: 2024. szeptember)
- [3] BULGÁRIA NEMZETI STATISZTIKAI HIVATALA: *A lakosság etnikulturális jellemzői.*
https://infostat.nsi.bg/infostat/pages/module.jsf?x_2=344
(letöltve: 2024. szeptember)
- [4] BULGÁRIA NEMZETI STATISZTIKAI HIVATALA: *Az anyák átlagéletkora születéskor, az anya lakhelye szerint (statisztikai régió és körzet).*
<https://www.nsi.bg/en/content/2958/mean-age-mother-birth-place-residence-statistical-regions-and-districts> (letöltve: 2024. szeptember)
- [5] EGÉSZSÉGÜGYI VILÁGSZERVEZET: *Adolescent pregnancy.*
<https://www.who.int/news-room/fact-sheets/detail/adolescent-pregnancy>
(letöltve: 2024. szeptember)
- [6] EGÉSZSÉGÜGYI VILÁGSZERVEZET: *Timeline – WHO's Covid-19 response.*
<https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/interactive-timeline#!> (letöltve: 2024. szeptember)
- [7] EGYESÜLT NEMZETEK SZERVEZETE [ENSZ]: *Trends in the human development index, 1990–2022.* <https://hdr.undp.org/data-center/documentation-and-downloads>
(letöltve: 2025. január)
- [8] EUROSTAT: *Fertility indicators.*
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_find_cus-tom_13145174/default/map?lang=en (letöltve: 2024. szeptember)
- [9] EUROSTAT: *Live births by mother's age and birth order.*
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_fordagec/default/table?lang=en&category=demo.demo_fer (letöltve: 2024. szeptember)
- [10] EUROSTAT: *Live births by mother's age and legal marital status.*
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/demo_fagec/default/table?lang=en&category=demo.demo_fer (letöltve: 2024. szeptember)
- [11] EUROSTAT: *Real GDP per capita.*
https://ec.europa.eu/eurostat/databrowser/view/sdg_08_10/default/table?lang=en&category=t_na10.t_nama10.t_nama_10_aux
(letöltve: 2025. január)
- [12] EUROSTAT: *Young people – housing conditions.*
https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Young_people_-_housing_conditions (letöltve: 2024. szeptember)
- [13] EURÓPAI BIZOTTSÁG: *Bulgaria – funding, strategy, facts and figures and contact details for national Roma contact points in Bulgaria.*
https://commission.europa.eu/strategy-and-policy/policies/justice-and-fundamental-rights/combating-discrimination/roma-eu/roma-equality-inclusion-and-participation-eu-country/bulgaria_en (letöltve: 2024. szeptember)
- [14] NEMZETKÖZI SZABVÁNYÜGYI SZERVEZET: *Country codes alpha-2 and alpha-3.*
<https://www.iban.com/country-codes> (letöltve: 2024. szeptember)
- [15] SPSS ABC: *Ferdesség és a normális eloszlás az SPSS programban.*
<https://spssabc.hu/leiro-statisztika/ferdeseg/> (letöltve: 2024. szeptember)